

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Кафедра загальної, вікової та педагогічної психології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи
О.Б. Жильцов
“ _____ ”
_____ 2016 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ

(шифр і назва навчальної дисципліни)

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

спеціальність 053 Психологія. Психологія

інститут, факультет, відділення Інститут людини
(назва інституту, факультету, відділення)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА Ідентифікаційний код: 41200334 Наказ про встановлення моніторингу якості освіти
Співвідношення № <u>3184</u>
_____ <i>Роск</i>
_____
_____ 16

2016 – 2017 навчальний рік

Робоча програма «Психологія розвитку» для студентів галузі знань 05
Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія. Психологія.

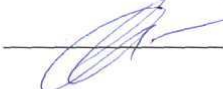
Розробник:

Фурман Вікторія Вікторівна, кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри загальної, вікової та педагогічної психології

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри загальної, вікової та
педагогічної психології

Протокол від “30” серпня 2016 року № 1

Завідувач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології

 (О.П. Сергєєнкова)

Розподіл годин звірено з робочим планом. Структура типова.
Заступник директора з науково-методичної та навчальної роботи
Інституту людини

 Н. А. Клішевич

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	4
2. Модуль I. «Феномен розвитку у психологічній науці»	9
3. Модуль II. «Період пренатального розвитку та новонародженості людини».....	20
4. Модуль III. «Дитинство»	29
5. Модуль IV. «Підлітковий вік»	39
6. Модуль V. «Юнацький вік»	50
7. Модуль VI. «Дорослість»	59
8. Модуль VII. «Психологія старості та людей похилого віку»	69
9. Модуль VIII. «Соціально-психологічний супровід особистості»	81
8. Система поточного і підсумкового контролю знань	88
9. Питання до іспиту з дисципліни «Психологія розвитку»	91

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Психологія розвитку» є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою загальної, вікової та педагогічної психології на основі освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня відповідно до навчального плану для напряму підготовки денної форми навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС). Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня відповідно до вимог освітньо-професійної характеристики, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Психологія розвитку», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів. Курс «Психологія розвитку» підготовлений для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за напрямом підготовки «Психологія».

Мета курсу – закласти базові основи психологічних знань, а саме розкрити: сутність психічних явищ, закономірності та механізми онтогенетичного становлення особистості, принципи педагогічного впливу у вихованні та навчанні дитини, основи міжособистісної взаємодії в групі.

Завдання курсу:

- сформуувати базові комунікативні уміння студентів та сприяти згуртованості навчальної групи;
- забезпечити оволодіння основами теоретичних знань з загальної та вікової психології, озброїти уміннями і навиками визначення психологічного контексту в умовах практичної діяльності;
- сформуувати уявлення про психічний розвиток особистості у навчальній діяльності; забезпечити на цій основі формування загальної психологічної культури та компетентності студентів, їх готовності до професійної навчально-виховної діяльності.

Вивчення навчальної дисципліни орієнтоване на такі компетентності:

I. Загальні:

1. Комунікативні

- здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності.
- здатність працювати у команді.
- здатність виконувати діяльність під керівництвом лідера;
- володіння знаннями про стимули та бар'єри ефективної командної роботи;
- здатність до усвідомлення цінності комунікації як складової професійної діяльності; уміння здійснювати вплив на суб'єктів професійної діяльності.

2. Інформативні

- здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань;
- здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та визначених закономірностей і особливостей розвитку.

3. Самоосвітні

- здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку;
- спрямованість на розкриття особистісного потенціалу та самореалізацію.

II Фахові:

1. Психолого-педагогічні

- володіння базовими знання загальних механізмів організації та розвитку психічної діяльності людини;
- розуміння основних закономірностей та механізмів розвитку дитини в онтогенезі;
- володіння знання психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації та інтеграції особистості;
- володіння базовими знаннями з педагогіки і психології та вміння їх реалізувати, закономірностей особистісного розвитку людини на різних вікових етапах; психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації та інтеграції особистості;
- володіння базовими знаннями про педагогічні системи навчання, виховання і освіти різних категорій дітей.

В результаті вивчення дисципліни «Психологія розвитку» здобувачі вищої освіти повинні **знати**:

- сутність групової взаємодії;
- значення вербальних та невербальних засобів спілкування;
- ефективні прийоми комунікації;
- історичні передумови, перспективи розвитку психології;
- головні теоретичні напрями сучасної психології;
- основні категорії, поняття загальної та вікової психології;
- теоретично обґрунтовані методи дослідження психічних процесів та особистості.

вміти:

- застосовувати навички активного слухання;
- адекватно висловлювати свої почуття та розуміти почуття інших людей;
- налагоджувати безконфліктне спілкування, а також володіти конструктивною поведінкою в конфліктних ситуаціях;
- застосовувати навички вербального та невербального спілкування;
- здійснювати самопрезентацію та самоаналіз, володіти навичками рефлексії.
- дотримуватися певного методологічного підходу до психологічного дослідження та аналізу психічних процесів та особистості клієнта;
- орієнтуватися у різноманітних теоріях, критично аналізувати різні підходи до основних психологічних категорій, враховувати отримані знання в практичній діяльності;
- визначати основні властивості особистості, психологічні механізми детермінації її поведінки;
- враховувати індивідуальність, неповторність, внутрішній потенціал самотворення особистості;
- застосовувати отримані знання з вікової психології для організації діяльності і спілкування особистості в різні вікові періоди, для створення умов, що сприяють конструктивному психічному розвитку людини;
- враховувати в навчально-виховному процесі сензитивні періоди розвитку людини;
- враховувати вікові особливості особистості в психолого-педагогічній роботі;
- орієнтуватися на нормативи кожного вікового періоду у психодіагностичній та психокорекційній роботі;
- аналізувати витоки психологічних проблем індивіда в його онтогенезі.

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення дисципліни «Психологія розвитку», становить 660 год., 22 кредити із них 152 год. – лекції, 110 год. – семінарські заняття, 32 - практичні заняття, 294 год. – самостійна робота, 42 год. – модульний контроль, 30 год. – семестровий контроль, іспит.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

І. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-професійний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 22	галузі знань 0301 Соціально-політичні науки	Нормативна
	напрямок підготовки 6.030102 Психологія	
Модулів – 42		Рік підготовки
Змістовних модулів – 21		1-2-3-й
Загальна кількість годин – 660		Семестр
	2-3-4-5-6-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 8 аудиторних – 294 самостійної роботи студента – 294	Освітньо-професійний рівень: перший (бакалаврський)	Лекції
		152 год.
		Семінарські
		110 год.
		Практичні
		32 год.
		Самостійна робота
		294 год.
Вид контролю		
Залік, іспит		

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назва змістовних модулів	Кількість годин							
		Разом	Ауд.	Лекц.	Сем.	Прак.	Сам. роб.	Мод. контр.	Сем. контр.
МОДУЛЬ I. ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ									
1	Модуль 1. Феномен розвитку у психологічній науці	28	12	6	6	-	14	2	-
2	Модуль 2. Основні положення феномену розвитку у психологічній науці	32	16	8	8	-	14	2	-
3	Модуль 3. Періодизація розвитку. вікова психофізіологія	30	14	8	6	-	14	2	-
<i>Разом</i>		90	42	22	20	-	42	6	-
МОДУЛЬ II. ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ									
4	Модуль 1. Період пренатального розвитку.	28	12	6	6	-	14	2	-
5	Модуль 2. Період новонародженості людини.	32	16	8	8	-	14	2	-
<i>Разом</i>		60	28	14	14	-	28	4	-
МОДУЛЬ III. ДИТИНСТВО									
6	Модуль 1. Психологічні особливості дітей раннього віку.	28	12	6	6	-	14	2	-
7	Модуль 2. Психічний розвиток дошкільнят.	32	16	8	4	4	14	2	-
8	Модуль 3. психологія молодших школярів.	30	14	8	-	6	14	2	-
<i>Разом</i>		90	42	22	10	10	42	6	-
МОДУЛЬ IV. ПІДЛІТКОВИЙ ВІК									
9	Модуль 1. Загальна характеристика підліткового віку особистості.	28	12	6	6	-	14	2	-
10	Модуль 2. Психічний та особистісний розвиток підлітка.	32	16	8	4	4	14	2	-
11	Модуль 3. Характеристика соціальної сфери особистості підліткового віку.	30	14	8	-	6	14	2	-
<i>Разом</i>		90	42	22	10	10	42	6	-
МОДУЛЬ VI. ЮНАЦЬКИЙ ВІК									
12	Модуль 1. Психологія юнацтва.	28	12	6	6	-	14	2	-
13	Модуль 2. Психологія ранньої і зрілої юності.	32	16	8	2	6	14	2	-
<i>Разом</i>		60	28	14	8	6	28	4	-

№ п/п	Назва змістовних модулів	Кількість годин							
		Разом	Ауд.	Лекції	Сем.	Прак.	Сам. роб.	Мод. кон.	Сем. кон.
МОДУЛЬ VII. ДОРОСЛІСТЬ									
14	Модуль 1. Психологічні особливості раннього дорослого віку	28	12	6	6	-	14	2	-
15	Модуль 2. Психологія середньої дорослості	32	16	8	8	-	14	2	-
16	Модуль 3. Психологічні особливості людей пізньої дорослості	30	14	8	6	-	14	2	-
Разом		90	42	22	20	-	42	6	-
МОДУЛЬ VII. ПСИХОЛОГІЯ СТАРОСТІ ТА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ									
17	Модуль 1. Старість як етап онтогенезу	28	12	6	6	-	14	2	-
18	Модуль 2. Психологічні особливості людини похилого віку	32	16	8	8	-	14	2	-
19	Модуль 3. Психосоціальні відносини людини похилого віку	28	12	6	6	-	14	2	-
20	Модуль 4. Внутрішній світ людини похилого віку	32	16	8	8	-	14	2	-
Разом		120	56	28	28	-	56	8	-
МОДУЛЬ VIII. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ									
21	Модуль 1. Соціально-психологічний супровід особистості	30	14	8	-	6	14	2	-
Разом		30	14	8	-	6	14	2	-
Іспит		30	-	-	-	-	-	-	-
Разом за навчальним планом		660	294	152	110	32	294	42	-

МОДУЛЬ І. «ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ»

І. ОПИС МОДУЛЯ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3		Нормативна	
Модулів – 6		Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		1-й	
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 42 самостійної роботи студента – 42	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 22 год.	
		Семінарські - 20 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудит.	Лекції	Семін.	Сам.роб	Мод. Контр.	Сем. Контр.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ								
1	Історичні етапи розвитку психологічної науки.	9	4	2	2	5	-	-
2	Характеристика феномену розвитку у психологічній науці.	9	4	2	2	5	-	-
3	Категорії та підходи психології та їх зв'язок з різними сторонами психічного розвитку.	8	4	2	2	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ								
4	Проблема детермінації психічного розвитку	8	4	2	2	4	-	-
5	Психологічні принципи. Принцип розвитку.	8	4	2	2	4	-	-
6	Фактори, що визначають розвиток психіки.	8	4	2	2	4	-	-
7	Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки.	6	4	2	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	8	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ. ВІКОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ								
8	Проблема генетичної періодизації. Механізми розвитку і захисту.	8	4	2	2	4	-	-
9	Періодизація розвитку. Наступність процесу дозрівання	8	4	2	2	4	-	-
10	Чутливість до досвіду і пластичність ЦН Нейрофізіологічні основи навчання	8	4	2	2	4	-	-
11	Вплив середовища на функціональні показники дозрівання ЦНС людини Критичні та сензитивні періоди розвитку	6	2	2	-	2	-	-
<i>Разом</i>		30	14	8	6	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		90	42	22	20	42	6	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Лекція 1. Історичні етапи розвитку психологічної науки. (2 год.)

Предмет психології розвитку як науки. Поняття феномену розвитку у психологічній науці. Історичні етапи розвитку психологічної науки. Фактори психічного розвитку: спадковість, середовище, активність.

Основні поняття теми: розвиток, психічний розвиток, дозрівання, ріст, онтогенез, філогенез, соматичний розвиток, норма психічного розвитку, середовище, спадковість, генотип, активність, життя, рух, навчання, виховання, когнітивний розвиток, розвиток особистості, пізнавальні здібності, механізми розвитку.

Лекція 2. Характеристика феномену розвитку у психологічній науці (2 год.)

Характеристика феномену розвитку у психологічній науці. Фактори психічного розвитку: спадковість, середовище, активність. Методологічні проблеми психології розвитку. Методи психології розвитку.

Основні поняття теми: фактори (чинники) психічного розвитку, закономірності психічного розвитку, формування психічних якостей особистості, сенсорно-перцептивний розвиток, соціокультурний розвиток, соціалізація, спостереження, лонгетюдний метод, метод поперечних зрізів, лабораторний і природний експерименти, психологічний і педагогічний експерименти, метод близнюків, метод вивчення продуктів діяльності, бесіда, інтерв'ю, соціометрія, психодіагностичні тести, генетичні методи, біографічні методи, методи кроскультурних досліджень.

Лекція 3. Категорії та підходи психології та їх зв'язок з різними сторонами психічного розвитку (2 год.)

Характеристика категорій та підходів у феноменології психології розвитку та їх зв'язок з різними сторонами психічного. Образ як основа думки, образ предмета. Дослідження Курта Коффки. Дослідження розвитку образів Г. Фолкелта. Біологічний підхід до розвитку. Психодинамічний підхід. Біхевіористичний підхід. Когнітивно-генетичний підхід. Контекстуальний підхід.

Основні поняття теми: адаптація, активність, антропогенез, вік, виховання, дитинство, діяльність, кризові періоди, розвиток образу, розвиток предмета, екологічна система, дитячий інтелект, оперантне обумовлення, психосоціальний розвиток.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Лекція 4. Проблема детермінації психічного розвитку (2 год.)

Характеристика проблеми детермінації психічного розвитку. Детермінанти психічного розвитку. Принципи психічного розвитку. Закономірності психічного розвитку. Рівні психічного (розумового) розвитку за Л.С. Виготським. Критерії психічного розвитку за Д.Б. Ельконіним.

Основні поняття теми: сенситивний період, навчання, виховання, провідний вид діяльності, гра, праця, спілкування, соціальна ситуація розвитку, кризи розвитку, нормативні і ситуативні кризи розвитку, новоутворення, психологічні новоутворення, актуальний рівень розвитку, потенційний рівень розвитку, механізми розвитку, екзистенційна криза розвитку, зона ближнього розвитку, нерівномірність розвитку, гетерохронність розвитку, соціалізація, мінливість, еволюція, диференціація, ієрархічна інтеграція і централізація, повторюваність, супідрядність, співмірність та врівноваженість структурних елементів цілого, нестійкість розвитку, кумулятивність розвитку, дивергентність розвитку, конвергентність розвитку.

Лекція 5. Психологічні принципи. Принцип розвитку (2 год.)

Принципи психології. Принцип розвитку. Категорії психології. Біологічний детермінізм. Функціональний підхід. Принцип системності.

Основні поняття теми: основний категоріальний апарат психології, принципи психології, принцип розвитку, шлях визрівання, вчення, присвоєння, творення, діяльність - ігрова, навчальна, трудова.

Лекція 6. Фактори, що визначають розвиток психіки (2 год.)

Фактори психічного розвитку особистості. Умови психічного розвитку. Біологічна основа як фактор розвитку психіки, її складові компоненти. Соціальне середовище як умова та джерело психічного розвитку особистості. Активність особистості як детермінанта розвитку психіки. Засоби та стадії активності.

Основні поняття теми: детермінанти психічного розвитку особистості, умови, фактори, активність особистості, біологічна основа, соціальне середовище, спадковість, природжені ознаки, дозрівання НС.

Лекція 7. Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки (2 год.)

Розуміння співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки. Передумови розвитку психіки. Рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку. Динаміка розвитку психіки. Вікові еволюційні і революційні зміни психіки і поведінки. Два великих напрями - біологізаторський і соціологізаторський. Теорія Прейера –Хола, теорія В. Штерна. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток психіки. Теорія Ч. Дарвіна. Чотири основні закономірності чи особливості дитячого розвитку.

Основні поняття теми: дозрівання, зростання, шляхи розвитку психіки, біологічне, соціальне, закономірності розвитку, нормативний підхід.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ. ВІКОВА ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ

Лекція 8. Проблема генетичної періодизації. Механізми розвитку і захисту (2 год.)

Характеристика проблеми генетичної періодизації. Існуючі механізми розвитку і захисту. Теорія рекапітуляції. П'ять фаз в психічному розвитку дітей. Д. Селлі, доводячи, що психічний розвиток ґрунтується на законах асоціації. Складові психіки - розум, почуття і воля. Інтелект як фундамент для розвитку психіки.

Основні поняття теми: сенсорно моторний інтелект, періодизації, стадії розвитку психіки, інстинкт, емоційний розвиток, інфантильність.

Лекція 9. Періодизація розвитку. Наступність процесу дозрівання (2 год.)

Періодизація розвитку. Вимоги до критерію періодизації. Підходи до періодизації розвитку. Міждисциплінарне вирішення проблеми періодизації розвитку. Основними критеріями оцінки біологічного віку. Психофізіологічне дозрівання. Біологічне дозрівання. Наступність процесу дозрівання.

Основні поняття теми: критерій періодизації, біологічний вік, психофізіологічне дозрівання, біологічне дозрівання.

Лекція 10. Чутливість до досвіду і пластичність ЦН. Нейрофізіологічні основи навчання (2 год.)

Пластичність нервової системи в ранньому онтогенезі. Оцінка діапазону пластичності ЦНС. Метаболізму мозку. Динаміка мозкового дозрівання. Сенсорно-перцептивний досвід. Спеціалізація нейронів. Механізм адаптації. Звикання і сенситизація. Постсинаптична потенціація. Селективні теорії навчання. Відмінності між процесами розвитку і навчання.

Основні поняття теми: онтогенез, дозрівання, адаптація, звикання, сенситизація.

Лекція 11. Вплив середовища на функціональні показники дозрівання ЦНС людини. Критичні та сензитивні періоди розвитку (2 год.)

Характеристика середовища та його вплив на дозрівання ЦНС людини. Сенсорно-перцептивний досвід. Біоелектричної активності мозку. Функціональні показники дозрівання ЦНС людини. Критичні та сензитивні періоди розвитку. Ембріогенез, етапи розвитку мозку в ембріогенезі, статеве диференціювання, концепція Гешвінд, розвиток нервової системи в ембріогенезі.

Основні поняття теми: ЦНС, дозрівання, сенситивний період, критичний період, ембріогенез, диференціювання, статеві відмінності.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

Феномен розвитку у психологічній науці

Семінар 1

Тема: Характеристика розвитку психологічної науки (2 год.)

1. Феномен психології розвитку у психологічній науці.
2. Поняття про розвиток, дозрівання і ріст.
3. Фактори психічного розвитку: спадковість, середовище, активність.
4. Методологічні проблеми психології розвитку.
5. Методи психології розвитку.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 2

Тема: Підходи до проблеми розвитку в основних психологічних напрямках (2 год.)

1. Біологічний підхід до розвитку.
2. Психодинамічний підхід.
3. Біхевіористичний підхід.
4. Когнітивно-генетичний підхід.
5. Контекстуальний підхід.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Семінар 3

Тема: Проблема детермінації психічного розвитку (2 год.)

1. Детермінанти психічного розвитку.
2. Принципи психічного розвитку.
3. Закономірності психічного розвитку.
4. Рівні психічного (розумового) розвитку за Л.С. Виготським.
5. Критерії психічного розвитку за Д.Б. Ельконіним.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 4, 3

Додаткова література: 5, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

Основні положення феномену розвитку у психологічній науці

Семінар 4

Тема: *Принцип розвитку в психології. Категорії психології та їх зв'язок з різними сторонами психічного розвитку (2 год.)*

1. Принципи психології.
2. Принцип розвитку.
3. Категорії психології.
4. Біологічний детермінізм.
5. Функціональний підхід.
6. Принцип системності.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 5

Тема: *Фактори, що визначають розвиток психіки (2 год.)*

1. Динаміка розвитку психіки.
2. Теорія Прейера –Хола, теорія В. Штерна.
3. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток психіки.
4. Теорія Ч. Дарвіна.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

Семінар 6

Тема: *Проблема генетичної періодизації. Механізми розвитку і захисту (2 год.)*

1. Теорія рекапітуляції.
2. П'ять фаз в психічному розвитку дітей.
3. Д. Селлі, доводячи, що психічний розвиток ґрунтується на законах асоціацій.
4. Складові психіки - розум, почуття і воля.
5. Інтелект як фундамент для розвитку психіки.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3

Додаткова література: 6, 7

Семінар 7

Тема: *Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки (2 год.)*

1. Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки. Передумови розвитку психіки.
2. Рушійні сили, чинники й умови психічного розвитку.
3. Динаміка розвитку психіки.
4. Вікові еволюційні і революційні зміни психіки і поведінки.
5. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток психіки.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

Періодизація розвитку. вікова психофізіологія

Семінар 8

Тема: Періодизація розвитку. Наступність процесу дозрівання (2 год.)

1. Вимоги до критерію періодизації.
2. Підходи до періодизації розвитку.
3. Міждисциплінарне вирішення проблеми періодизації розвитку.
4. Основними критеріями оцінки біологічного віку.
5. Психофізіологічне дозрівання.
6. Біологічне дозрівання.
7. Наступність процесу дозрівання.
8. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Семінар 9

Тема: Чутливість до досвіду і пластичність ЦНС. Нейрофізіологічні основи навчання (2 год.)

1. Пластичність нервової системи в ранньому онтогенезі. Оцінка діапазону пластичності ЦНС.
2. Метаболізму мозку. Динаміка мозкового дозрівання.
3. Сенсорно-перцептивний досвід. Спеціалізація нейронів.
4. Механізм адаптації. Звикання і сенситизація.
5. Селективні теорії навчання. Відмінності між процесами розвитку і навчання.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4

Додаткова література: 5, 6

Семінар 10

Тема: Вплив середовища на функціональні показники дозрівання ЦНС людини. Критичні та сензитивні періоди розвитку (2 год.)

1. Сенсорно-перцептивний досвід.
2. Біоелектричної активності мозку.
3. Функціональні показники дозрівання ЦНС людини.
4. Критичні та сензитивні періоди розвитку.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Феномен розвитку у психологічній науці» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	11
2.	Відвідування семінарських занять	10
3.	Відповіді на семінарських заняттях	100
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2, 3)	75
	Загальна кількість балів	196
	Розрахунок коефіцієнту	196:100=1,96

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного

		перекладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ»

Основна література:

1. Крайг Г. Психология развития. - СПб., 2000.
2. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Уч. пособие. - М., 2001. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / За ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін. - К.: Просвіта, 2001. - 416 с.15.
3. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка. – СПб., 2002.
4. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.

Додаткова

5. Сапогова Е.Е. Психология развития человека: Учебное пособие. – М., 2001.
6. Сергеевкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
7. Шеффер Д. Дети и подростки: Психология развития / Шеффер Д. – СПб.: Питер, 2003. – 263 с.

VIII. Навчально-методична карта Модулю 1. Феномен розвитку у психологічній науці.

Разом: кредитів – 3, 90 год., із них 22 год. – лекції, 20 год. – семінарські заняття, 42 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,96

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Феномен розвитку у психологічній науці</i>	<i>Змістовний модуль 2. Основні положення феномену розвитку у психологічній науці</i>	<i>Змістовний модуль 3. Періодизація розвитку. вікова психофізіологія</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали	62 бали
Теми лекцій	<p>1. Історичні етапи розвитку психологічної науки (1 бал).</p> <p>2. Характеристика феномену розвитку у психологічній науці (1 бал).</p> <p>3. Категорії та підходи психології та їх зв'язок з різними сторонами психічного розвитку (1 бал).</p>	<p>4. Проблема детермінації психічного розвитку (1 бал).</p> <p>5. Психологічні принципи. Принцип розвитку (1 бал).</p> <p>6. Фактори, що визначають розвиток психіки (1 бал).</p> <p>7. Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки (1 бал).</p>	<p>8. Проблема генетичної періодизації. Механізми розвитку і захисту (1 бал).</p> <p>9. Періодизація розвитку. Наступність процесу дозрівання (1 бал).</p> <p>10. Чутливість до досвіду і пластичність ЦНС. Нейрофізіологічні основи навчання (1 бал).</p> <p>11. Вплив середовища на функціональні показники дозрівання ЦНС людини. Критичні та сензитивні періоди розвитку (1 бал).</p>
Теми семінарських та практичних занять	<p>1. Характеристика розвитку психологічної як науки (2 год, 11 балів).</p> <p>2. Підходи до проблеми розвитку в основних психологічних напрямках (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Проблема детермінації психічного розвитку (2 год., 11 балів).</p>	<p>4. Принцип розвитку в психології. Категорії психології та їх зв'язок з різними сторонами психічного розвитку (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Фактори, що визначають розвиток психіки (2 год., 11 балів).</p> <p>6. Проблема генетичної періодизації. Механізми розвитку і захисту (2 год., 11 балів).</p> <p>7. Співвідношення еволюційного та революційного шляхів розвитку психіки (2 год., 11 балів).</p>	<p>8. Періодизація розвитку. Наступність процесу дозрівання (2 год., 11 балів).</p> <p>9. Чутливість до досвіду і пластичність ЦНС. Нейрофізіологічні основи навчання (2 год., 11 балів).</p> <p>10. Вплив середовища на функціональні показники дозрівання ЦНС людини. Критичні та сензитивні періоди розвитку (2 год., 11 балів)</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів	МКР 3 - 25 балів

МОДУЛЬ II. «ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ»

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2		Нормативна	
Модулів – 4		Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		1-й	
Загальна кількість годин – 60		Семестр	
		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 4 аудиторних – 28 самостійної роботи студента – 28	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 14 год.	
		Семинарські - 14 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудит.	Лекції	Семін.	Сам.роб.	Мод. Контр.	Сем. Контр.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ								
1	Початок людського життя. Пренатальний розвиток. Фази пренатального розвитку	9	4	2	2	5	-	-
2	Загальні тенденції та особливості пренатального розвитку.	9	4	2	2	5	-	-
3	Сім'я в очікуванні дитини. Філософія вагітності.	8	4	2	2	4	-	-
Разом		28	12	6	6	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПЕРІОД НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ								
4	Психічний і особистісний розвиток новонародженого та його особливості.	8	4	2	2	4	-	-
5	Розвиток емоційної сфери новонародженого.	8	4	2	2	4	-	-
6	Ситуація дозрівання і розвитку новонародженого.	8	4	2	2	4	-	-
7	Роль сім'ї в період новонародженості людини.	6	4	2	2	2	-	-
Разом		32	16	8	8	14	2	-
Разом за навчальним планом		60	28	14	14	28	4	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1 ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Лекція 1. Початок людського життя. Пренатальний розвиток. Фази пренатального розвитку (2 год.)

Предмет та об'єкт вивчення пренатальної психології. Початок людського життя. Фази пренатального розвитку. Психічні особливості дитини. Концепція С. Грофа. Гіпотеза С. Кіссінджера - С. Фанті.

Основні поняття теми: пренатальний розвиток, термінальна фаза, ембріональна фаза, фетальна фаза.

Лекція 2. Загальні тенденції та особливості пренатального розвитку (2 год.)

Загальний психічний розвиток в онтогенезі. Найпростіші психічні явища. Елементарні психічні (сенсорні) явища. Рухові реакції. Зачатки тактильної, температурної, больової, звукової, смакової, нюхової чутливості.

Основні поняття теми: рухові реакції, прості психічні явища, диференціація, інтеграція, спермогенез, запліднення, період формування окремих органів плода і плаценти, диференціація функцій органів і систем.

Лекція 3. Сім'я в очікуванні дитини. Філософія вагітності (2 год.)

Зворотний зв'язок із плодом. Традиційна система виховання. Сучасні системи виховання. Адаптації новонародженого до нових умов життя. Соціальна ситуація розвитку жінки. Образ Я матері.

Основні поняття теми: розвиток, психічний розвиток, норма психічного розвитку, середовище, спадковість, генотип, активність, життя, рух, виховання, система виховання, образ Я матері.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2 ПЕРІОД НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ

Лекція 4. Психічний і особистісний розвиток новонародженого та його особливості (2 год.)

Анатомо-фізіологічні особливості новонародженого. Значення рефлексів новонародженого у розвитку дитини. Форми активності. Рефлекси. Особливості розвитку органів чуття новонародженого.

Основні поняття теми: рефлекс, вага, довжина тіла, апарат травлення, форми активності, захисний рефлекс, орієнтувальний рефлекс, орієнтувально-харчовий, ссальний, плавальний, розвиток зору, слуху, смакова та нюхова чутливість,

Лекція 5. Розвиток емоційної сфери новонародженого (2 год.)

Емоції. Прояв емоцій. Крик. Передумови крику. Система позитивних емоційно-рухових реакцій дитини. Комплекс пожвавлення. Соціальна ситуація розвитку. Значення об'єктів. Вроджена здатність дитини до емоційного життя. Любов і турбота дорослих є джерелом появи позитивних переживань дитини. Перша інтелектуальна емоція.

Основні поняття теми: емоції, крик, комплекс пожвавлення, об'єкт, позитивні-негативні переживання, інтелектуальна емоція.

Лекція 6. Ситуація дозрівання і розвитку новонародженого (2 год.)

Розвиток новонародженого. Внутрішньоутробне і позаутробне життя. «Четвертий триместр». Криза новонародженості. Безумовні рефлексії. Основою розвитку новонародженого є безпосередній контакт (взаємодія) з матір'ю. Орієнтація індивідуальної організації новонародженого на розвиток у соціальному оточенні. Фізіологічні критерії. Пізнавальний розвиток. Соціальна ситуація розвитку. Психічний розвиток.

Основні поняття теми: розвиток, внутрішньоутробний, позаутробний, криза, рефлексії, контакт, індивідуальна організація, соціальне оточення, дозрівання.

Лекція 7. Роль сім'ї в період новонародженості людини (2 год.)

Соціально-філософський аналіз ролі сім'ї в період новонародженості людини. Роль матері та батька в період новонародженості людини. Соціальне оточення новонародженої дитини. Організація життєвого простору для новонародженого. Функції рідних та близьких в період новонародженості людини. Післяродова депресія матері.

Основні поняття теми: сім'я, період новонародженості, функції матері, функції батька, соціальна ситуація розвитку, організація життєвого простору, післяродова депресія.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Семінар 1

Тема: Характеристика та особливості періоду пренатального розвитку (2 год.)

1. Феномен періоду пренатального розвитку.
2. Поняття про пренатальний розвиток, дозрівання і ріст.
3. Фактори впливу на пренатальний розвиток: спадковість, середовище, активність.
4. Особливості періоду пренатального розвитку.
5. Відомі теорії та концепції періоду пренатального розвитку.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 2

Тема: Особливості розвитку в утробі матері та вплив на нього навколишнього середовища (2 год.)

1. Вплив соціального середовища на психологію матері.
2. Особливості розвитку в утробі матері.
3. Моделі поведінки матері.
4. Особливості анатомо-фізіологічного розвитку у пренатальний період.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Семінар 3

Тема: Філософія вагітності. Сімейно-родинні стосунки та їх роль у пренатальному періоді (2 год.)

1. Детермінанти пренатального розвитку.
2. Принципи розвитку позитивних сімейно-родинних стосунків.
3. Життєві сценарії розвитку.
4. Сімейні сценарії розвитку.
5. Моделі сімейно-родинних стосунків та їх вплив на формування особистості.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 4, 3

Додаткова література: 5, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПЕРІОД НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ

Семінар 4

Тема: Особливості та характеристика періоду новонародженості людини (2 год.)

1. Анатомо-фізіологічні особливості новонародженого.
2. Шкала Апгар.
3. Психологічні підходи до розуміння психології новонародженої дитини.
4. Особливості розвитку органів чуття.
5. Форми прояву активності дитини.
6. Психологічний розвиток новонародженого.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 5

Тема: Особливості розвитку емоційної сфери новонародженого та відомі теорії цього періоду (2 год.)

1. Психологічні особливості фази новонародженості.
2. Теорія П.Вольфа.
3. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на розвиток психіки новонародженого.
4. Безумовні рефлекси новонародженого.
5. Комплекс пожвавлення.
6. Соціальна ситуація розвитку.
7. Розвиток емоційної сфери новонародженого.
- 8 Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

Семінар 6

Тема: Ситуація дозрівання та особливості потребово - мотиваційної сфери новонародженого (2 год.)

1. Відомі теорії потребово-мотиваційної сфери крізь призму періоду новонародженості.
2. Особливості ситуації дозрівання.
3. Етапи активного розвитку мовлення.
4. Новоутворення психіки новонародженого.
5. Вплив фізичного розвитку на психіку новонародженого.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3

Додаткова література: 6, 7

Семінар 7

Тема: Вплив сімейно-родинних стосунків на розвиток новонародженого (2 год.)

1. Сім'я як рушійна сила розвитку життєвих сценаріїв.
2. Чинники й умови розвитку позитивних сімейно-родинних стосунків.
3. Приклади життєвих сценаріїв розвитку.
4. Формування відношення новонародженого до навколишнього середовища крізь призму сімейних стосунків.
5. Зовнішні та внутрішні фактори впливу сім'ї на розвиток психіки новонародженого.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Період пренатального розвитку та новонародженості людини» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	7
2.	Відвідування семінарських занять	7
3.	Відповіді на семінарських заняттях	70
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2)	50
	Загальна кількість балів	134
	Розрахунок коефіцієнту	134:100=1,34

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

➤ **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.

- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ПЕРІОД ПРЕНАТАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА НОВОНАРОДЖЕНОСТІ»

Основна література:

1. Віннікотт Д.В. Сім'я і розвиток особистості. Мати і дитя. - Єкатеринбург: ЛІТУР, 2004. - 400 с.
2. Васіна А.Н. Хрестоматія з перинатальної психології: "Психологія вагітності, пологів та післяпологового періоду." - М.: Изд-во УРА, 2005. - 328 с.
3. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка. – СПб., 2002.
4. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.

Додаткова

5. Сапогова Е.Е. Психология развития человека: Учебное пособие. – М., 2001.
6. Філіппова А.А. Навчальний посібник: "Психологія материнства". М.: Вид-во Інституту Психотерапії, 2002. — 240 с.
7. Чемберлен Д. Розум вашого новонародженої дитини. Вид-во МФ 'КЛАС' - 2005 р.

VIII. Навчально-методична карта Модулю 2. Період пренатального розвитку та новонародженості людини.

Разом: кредитів – 2, 60 год., із них 14 год. – лекції, 14 год. – семінарські заняття, 28 год. – самостійна робота, 4 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,34

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1</i> <i>Період пренатального розвитку</i>	<i>Змістовний модуль 2</i> <i>Період новонародженості людини</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали
Теми лекцій	1. Початок людського життя. Пренатальний розвиток. Фази пренатального розвитку (1 бал). 2. Загальні тенденції та особливості пренатального розвитку (1 бал). 3. Сім'я в очікуванні дитини. Філософія вагітності. (1 бал).	1. Психічний і особистісний розвиток новонародженого та його особливості (1 бал). 2. Розвиток емоційної сфери новонародженого (1 бал). 3. Ситуація дозрівання і розвитку новонародженого (1 бал). 4. Роль сім'ї в період новонародженості людини (1 бал).
Теми семінарських та практичних занять	1. Характеристика та особливості періоду пренатального розвитку (2 год, 11 балів). 2. Особливості розвитку в утробі матері та вплив нього навколишнього середовища (2 год., 11 балів). 3. Філософія вагітності. Сімейно-родинні стосунки їх роль у пренатальному періоді (2 год., 11 балів).	4. Особливості та характеристика періоду новонародженості людини (2 год., 11 балів). 5. Особливості розвитку емоційної сфери новонародженого та відомі теорії цього періоду (2 год., 11 балів). 6. Ситуація дозрівання та особливості потребно - мотиваційної сфери новонародженого (2 год., 11 балів). 7. Вплив сімейно-родинних стосунків на розвиток новонародженого (2 год., 11 балів).
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів

МОДУЛЬ III. «ДИТИНСТВО»

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3		Нормативна	
Модулів – 6		Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		1-й	
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 42 самостійної роботи студента – 42	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 22 год.	
		Семінарські - 10 год.	
		Практичні – 10 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудит.	Лекції	Сем.	Прак.	Сам. роб.	Мод. контр.	Сем. конт.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ									
1	Соціальна ситуація розвитку раннього віку. Динаміка провідної діяльності в ранньому віці.	9	4	2	2	-	5	-	-
2	Особливості розвитку пізнавальної сфери дитини раннього віку.	9	4	2	2	-	5	-	-
3	Формування особистості дитини раннього віку. Криза 3-ох років	8	4	2	2	-	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	-	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНЯТ									
4	Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку.	8	4	2	2	-	4	-	-
5	Ігрова діяльність - провідна для дошкільного віку.	8	4	2	2	-	4	-	-
6	Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят.	8	4	2	-	2	4	-	-
7	Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти.	6	4	2	-	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	4	4	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ПСИХОЛОГІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ									
8	Соціальна ситуація розвитку учня початкової школи.	8	4	2	-	2	4	-	-
9	Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками.	8	4	2	-	2	4	-	-
10	Учіння як провідна діяльність молодшого шкільного віку.	8	4	2	-	2	4	-	-
11	Новоутворення пізнавальної та особистісної сфер молодшого школяра.	6	2	2	-	-	2	-	-
<i>Разом</i>		30	14	8	-	6	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		90	42	22	10	10	42	6	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Лекція 1. Соціальна ситуація розвитку раннього віку. Динаміка провідної діяльності в ранньому віці (2 год.)

Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві. Психологічне усвідомлення себе. Пізнання за допомогою дорослого світу предметів. Спілкування з ровесниками та дорослим. Розвиток предметної діяльності. Продуктивна і репродуктивна діяльність.

Основні поняття теми: довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія, рівень домагань, понятійне мислення, інтеріоризація, екстеріоризація.

Лекція 2. Особливості розвитку пізнавальної сфери дитини раннього віку (2 год.)

Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів у ранньому дитинстві. Формування особистості дитини раннього віку. Формування символічної репрезентації дійсності. Оволодіння мовленням як головне новоутворення раннього дитинства.

Основні поняття теми: пізнавальна сфера, репрезентація дійсності, новоутворення вікового періоду, стадії розвитку мовлення, мислення, увага, пам'ять.

Лекція 3. Формування особистості дитини раннього віку. Криза 3-ох років (2 год.)

Основні новоутворення: наочно – дійове мислення, мовне спілкування, поява самосвідомості, комплекс “Я сам” (негативізм, установка на самостійність, непокірність, впертість). Психологічні особливості кризи трьох років. Базові особистісні потреби переддошкільника за А.А. Реаном.

Основні поняття теми: мислення, спілкування, самосвідомість, емоційні порушення, негативізм, вередливість, гонорливість, свавілля, знецінювання, протест-бунт, деспотизм.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНЯТ

Лекція 4. Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку (2 год.)

Загальна характеристика анатомо-фізіологічних особливостей дошкільника. Соціальна ситуація розвитку в дошкільному віці. Особливості спілкування дошкільника з ровесниками. Ситуативно-ділова форма спілкування. Позаситуативно-ділова форма спілкування у старших дошкільників. Формування особистості дитини молодшого шкільного віку.

Основні поняття теми: форми спілкування, рівні взаємодії, емпатія, самооцінка, соціальна взаємодія.

Лекція 5. Ігрова діяльність - провідна для дошкільного віку (2 год.)

Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність. Чотири рівні розвитку гри у дітей 3-7 років. Динаміка гри в дошкільному віці. Функції гри для психічного розвитку дошкільнят.

Основні поняття теми: гра, режисерська гра, образно-рольова гра, сюжетно-рольова гра.

Лекція 6. Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят (2 год.)

Мнемічна діяльність. Збагачення когнітивної сфери. Теорія Л.О. Венгера. Зміни мислення дитини. Теорія Ж Піаже. Триває процес оволодіння мовленням. Ознаки оволодіння мовленням. Розвиток уваги. Розвиток емпатії. Самооцінка. Емоції

Основні поняття теми: антропоморфізм, пізнавальна сфера дошкільнят, увага, мислення, пам'ять, мовлення, емпатія, самооцінка, емоції.

Лекція 7. Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти (2 год)

Основні новоутворення молодшого школяра: довільність психічних процесів, розвиток внутрішнього плану дій, рефлексія, мотив досягнення успіху. Основне протиріччя віку: відставання морального розвитку від інтелектуального. Криза 7 років.

Основні поняття теми: мотиви, довільність психічних процесів, внутрішній план дій, рефлексія, рівень домагань, понятійне мислення, інтеріоризація, екстеріоризація.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОЛОГІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Лекція 8. Соціальна ситуація розвитку учня початкової школи (2 год.)

Соціальна ситуація розвитку. Внутрішня позиція школяра. Шляхи формування дорослими внутрішньої позиції школяра. Початкова шкільна дезадаптація. Детермінанти початкової шкільної дезадаптації. Мотивація до навчання. Аналіз подолання кризи 7 років.

Основні поняття теми: розвиток, внутрішня позиція, дезадаптація, мотивація, криза.

Лекція 9. Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками (2 год.)

Формування беззаперечного авторитету педагога у молодших школярів. Досягнення молодшого школяра. Зміст спілкування з дитиною. Механізми стимуляції батьками успішності навчання дитини за Крайг. Спілкування дитини з ровесниками. Статуси молодших школярів у класному колективі. Виявлення психологічних якостей молодших школярів у процесі шкільної взаємодії.

Основні поняття теми: авторитет, рівень домагань, спілкування, успішність, статус, колектив, психологічні якості, взаємодія.

Лекція 10. Учіння як провідна діяльність молодшого шкільного віку (2 год.)

Характеристика учіння як провідної діяльності молодшого шкільного віку. Питання формування компетентності дитини. Дієві мотиви. Мотиви учіння молодших школярів за Божович. Типові причини низької успішності навчання молодших школярів.

Основні поняття теми: учіння, навчальна діяльність, мотив, успішність.

Лекція 11. Новоутворення пізнавальної та особистісної сфер молодшого школяра (2 год.)

Довільність пізнавальної сфери. Сприймання учнів початкової школи. Характеристика розвитку пам'яті. Сприяння розвитку уяви та її переходу від репродуктивних до творчих форм. Рефлексія як новоутворення психіки молодшого школяра, що виявляється у його здатності до самоаналізу розумової діяльності та поведінки. Спроможність молодшого

школяра здійснювати попереднє, мислене планування подальших дій. Зміни емоційної сфери молодшого школяра. Типи дітей з емоційними порушеннями за Дубровіною. Фактори формування рис характеру молодших школярів.

Основні поняття теми: пізнавальна діяльність, синкретизм, мнемічні прийоми, рефлексія, внутрішній план дій, емоційна децентрація, самоконтроль, Я-концепція, Я-образ учня.

ІV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

Семінар 1

Тема: Характеристика розвитку дитини раннього віку (2 год.)

1. Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві.
2. Особливості пізнання навколишнього світу.
3. Характеристика спілкування з дорослим.
4. Характеристика спілкування з ровесниками.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 2

Тема: Характеристика розвитку пізнавальної сфери дитини раннього віку (2 год.)

1. Особливості розвитку пізнавальних психічних процесів у ранньому дитинстві.
2. Мовлення як головне новоутворення раннього дитинства.
3. Репрезентація дійсності.
4. Новоутворення вікового періоду.
5. Стадії розвитку мовлення.
6. Розвиток мислення.
7. Розвиток уваги.
8. Розвиток пам'яті.
9. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Семінар 3

Тема: Особистість дитини раннього віку (2 год.)

1. Основні новоутворення раннього віку.
2. Активне спілкування.
3. Характеристика особливостей самосвідомості.
4. Комплекс "Я сам".
5. Психологічні особливості кризи трьох років.
6. Потребова сфера дитини раннього віку.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 4, 3

Додаткова література: 5, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНЯТ

Семінар 4

Тема: Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку (2 год.)

1. Анатомо-фізіологічні особливостей дошкільника.
2. Ситуативно-ділова форма спілкування.
3. Формування особистості дитини молодшого шкільного віку.
4. Форми спілкування.
5. Рівні взаємодії.
6. Розвиток емпатії, самооцінки, соціальної взаємодії.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 5

Тема: Ігрова діяльність - провідна для дошкільного віку (2 год.)

1. Провідна діяльність.
2. Рівні розвитку гри у дітей 3-7 років.
3. Ви ігор та їх характеристика.
4. Роль ігрових форм у житті дитини дошкільного віку.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

Практичне 1

Тема: Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят (2 год.)

1. Збагачення когнітивної сфери.
2. Зміни мислення дитини.
3. Розвиток уваги.
4. Розвиток емпатії.
5. Розвиток самооцінки.
6. Розвиток емоційної сфери.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3

Додаткова література: 6, 7

Практичне 2

Тема: Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти (2 год.)

1. Довільність психічних процесів.
2. Розвиток внутрішнього плану дій.
3. Розвиток рефлексії.
4. Формування мотиву досягнення успіху.
5. Характеристика кризи 7 років.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОЛОГІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Практичне 3

Тема: Розвиток учня початкової школи (2 год.)

1. Характеристика соціальної ситуації розвитку.
2. Внутрішні новоутворення школяра.
3. Формування внутрішньої позиції школяра.
4. Формування мотивації до навчання.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Практичне 4

Лекція 9. Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками (2 год.)

1. Роль викладача у навчальній діяльності молодших школярів.
2. Характеристика змісту спілкування з дитиною.
3. Вплив батьків на успішність дитини.
4. Характеристика статусів молодших школярів у класному колективі.
5. Виявлення психологічних якостей молодших школярів.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4

Додаткова література: 5, 6

Практичне 5

Тема: Пізнавальна та особистісна сфери молодшого школяра (2 год.)

1. Довільність пізнавальної сфери.
2. Сприймання учнів початкової школи.
3. Характеристика розвитку пам'яті.
4. Сприяння розвитку уяви та її переходу від репродуктивних до творчих форм.
5. Рефлексія як новоутворення психіки молодшого школяра, що виявляється у його здатності до самоаналізу розумової діяльності та поведінки.
6. Спроможність молодшого школяра здійснювати попереднє, мислене планування подальших дій.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Дитинство» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	11
2.	Відвідування семінарських занять	10
3.	Відповіді на семінарських, практичних заняттях	100
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2, 3)	75
	Загальна кількість балів	196
	Розрахунок коефіцієнту	196:100=1,96

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перекладання за умови належного

		самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ДИТИНСТВО»

Основна література:

1. Адаптація дитини до школи. Упорядник: Максименко С.Д.- К., 2003.
2. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Скрипченка О.В. - К.: Просвіта, 2001.
3. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология развития человека: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект, 2004.
4. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.
4. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2006.

Додаткова

5. Гиппенрейтер Ю.Б. Общаться с ребенком. Как? - М., 2000.
6. Шеффер Д. Дети и подростки: Психология развития / Шеффер Д. – СПб.: Питер, 2003. – 263 с.
7. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М., 2003.

VIII. Навчально-методична карта Модулю 3. Дитинство.

Разом: кредитів – 3, 90 год., із них 22 год. – лекції, 10 год. – семінарські заняття, 10 год. – практичні заняття, 42 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,96

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Психологічні особливості дітей раннього віку</i>	<i>Змістовний модуль 2. Психічний розвиток дошкільнят</i>	<i>Змістовний модуль 3. Психологія молодших школярів</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали	62 бали
Теми лекцій	<p>1. Соціальна ситуація розвитку раннього віку. Динаміка провідної діяльності в ранньому віці (1 бал).</p> <p>2. Особливості розвитку пізнавальної сфери дитини раннього віку (1 бал).</p> <p>3. Формування особистості дитини раннього віку. Криза 3-ох років (1 бал).</p>	<p>4. Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку (1 бал).</p> <p>5. Ігрова діяльність - провідна для дошкільного віку (1 бал).</p> <p>6. Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят (1бал).</p> <p>7. Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти. (1 бал).</p>	<p>8. Соціальна ситуація розвитку учня початкової школи (1 бал).</p> <p>9. Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками (1 бал).</p> <p>10. Учіння як провідна діяльність молодшого шкільного віку (1 бал).</p> <p>11. Новоутворення пізнавальної та особистісної сфер молодшого школяра. (1 бал).</p>
Теми семінарських та практичних занять	<p>1. Характеристика розвитку дитини раннього віку як (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Характеристика розвитку пізнавальної сфери дитини раннього віку (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Особистість дитини раннього віку (2 год., 11 балів).</p>	<p>4. Соціальна ситуація розвитку дитини дошкільного віку (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Ігрова діяльність - провідна для дошкільного віку (2 год., 11 балів).</p> <p>Практичні:</p> <p>1. Розвиток пізнавальної сфери дошкільнят (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Базові особистісні новоутворення дитини дошкільного віку. Шкільна зрілість дошкільнят, її зміст та складові компоненти (2 год., 11 балів).</p>	<p>3. Розвиток учня початкової школи (2 год., 11 балів).</p> <p>4. Взаємини молодшого школяра з дорослими та ровесниками (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Пізнавальна та особистісна сфери молодшого школяра (2 год., 11 балів)</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів	МКР 3 - 25 балів

МОДУЛЬ IV. ПІДЛІТКОВИЙ ВІК

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки	Нормативна	
Модулів – 6	6.030102 Психологія	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		2-й	
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 42 самостійної роботи студента – 42	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 22 год.	
		Семінарські - 10 год.	
		Практичні – 10 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудит.	Лекц.	Сем.	Прак.	Сам. роб.	Мод. кон.	Сем. контр.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ОСОБИСТОСТІ									
1	Вплив фізичного та фізіологічного розвитку підлітка на його психіку.	9	4	2	2	-	5	-	-
2	Соціальна ситуація розвитку підлітків.	9	4	2	2	-	5	-	-
3	Провідна діяльність підлітка.	8	4	2	2	-	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	-	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПСИХІЧНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКА									
4	Психологічні новоутворення підліткового віку.	8	4	2	2	-	4	-	-
5	Розвиток самосвідомості у підлітковому віці.	8	4	2	2	-	4	-	-
6	Розвиток спонукальної (мотиваційної) сфери підлітка.	8	4	2	-	2	4	-	-
7	Пізнавальний розвиток у підлітковому віці.	6	4	2	-	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	4	4	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ									
8	Спілкування підлітків з дорослими.	8	4	2	-	2	4	-	-
9	Спілкування підлітків з ровесниками.	8	4	2	-	2	4	-	-
10	Особистісні зміни підлітків.	8	4	2	-	2	4	-	-
11	Акцентуації в характері підлітків.	6	2	2	-	-	2	-	-
<i>Разом</i>		30	14	8	-	6	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		90	42	22	10	10	42	6	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ОСОБИСТОСТІ

Лекція 1. Вплив фізичного та фізіологічного розвитку підлітка на його психіку (2 год.)

Періодизація підліткового віку. Фізичні та фізіологічні зміни у підлітковому віці. Нерівномірний розвиток кровоносної системи. Характеристика нервової діяльності підлітка. Розгортання статевого дозрівання. Проблема «пубертатного стрибка». Інфантилізм підлітка. Формування нового образу «Я».

Основні поняття теми: пубертат, акселерація, інфантилізм, образ Я.

Лекція 2. Соціальна ситуація розвитку підлітків (2 год.)

Внутрішні чинники соціальної ситуації розвитку підлітків. Перехід від дитинства до дорослості. Зміна мотивації до навчання у підлітків. Мотиви позитивного ставлення підлітків до школи за І.С. Булах. Розширення зв'язків з оточуючим світом, активізація самопізнання і поглинаючого спілкування з ровесниками. Причини та вияви підліткової шкільної дезадаптації. Способи корекції дезадаптації та виявлення її причин у конкретного підлітка.

Основні поняття теми: соціальна ситуація розвитку, мотивація, навчальна мотивація, адаптація, дезадаптація.

Лекція 3. Провідна діяльність підлітка (2 год.)

Провідним видом діяльності є інтимно-особистісне спілкування (Д.Б. Ельконін), суспільно корисна праця (Д.І. Фельдштейн). Характерними для підліткового віку є імітації чужої поведінки. Спілкування з дорослими допомагає підлітку зрозуміти особливості дорослого життя, співставляти свої вчинки та вчинки дорослого. Характерними для підліткового віку є імітації чужої поведінки. Суспільно корисна діяльність як засіб опанування знань, розвитку вмінь і навичок, розвиток особистості підлітка.

Основні поняття теми: провідна діяльність, інтимно-особистісне спілкування, суспільно-корисна діяльність.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХІЧНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКА

Лекція 4. Психологічні новоутворення підліткового віку (2 год.)

Характеристика новоутворень підліткового віку - почуття дорослості, потреба у самоствердженні. Значні зрушення у своєму фізичному та статевому розвитку. Потреба у утвердженні в позиції дорослої людини. Загальна переорієнтація ровесників як значущих інших. Позитивні та негативні форми самоствердження.

Основні поняття теми: дорослість, почуття дорослості, самоствердження.

Лекція 5. Розвиток самосвідомості у підлітковому віці (2 год.)

Виникає інтерес до себе, якостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими, розібратися у своїх почуттях і переживаннях. Два етапи формування ставлення підлітка до себе як особистості. Індивідуальний підхід у вихованні підлітків. Формування власного образу фізичного Я - уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона "мужності" або "жіночості". Нервова анорексія та булімія. Індивідуалізація. Емансипація. Підпорядкування інтересам групи ровесників. Самооцінка. Домагання.

Основні поняття теми: самосвідомість, самооцінка, домагання, самопізнання, образ Я, нервова анорексія, нервова булімія, індивідуалізація, емансипація.

Лекція 6. Розвиток спонукальної (мотиваційної) сфери підлітка (2 год.)

Характеристика змін спонукальної сфери підлітка. Внутрішня позиція підлітка. Характеристика особистісних мотивів у підлітковому віці. Основою мотивації стають цінності. Інтереси - форма вияву пізнавальної потреби. Формування особистісної рефлексії, самооцінки, критичності, виникнення потреби в новій інформації. Інтелектуальна та емоційна активність підлітка. Етапи розвитку інтересів. Класифікація захоплень підлітків за А.Є. Лічко.

Основні поняття теми: мотив, мотивація, мотиви діяльності, цінності, внутрішня позиція, особистісні мотиви, інтерес, рефлексія, активність особистості.

Лекція 7. Пізнавальний розвиток у підлітковому віці (2 год.)

Розвиток мислення підлітка. Розвиток пам'яті підлітка. Розвиток уваги підлітка. Розвиток пізнавальних інтересів у підлітків. Розвиток мовлення підлітків. Розвиток словесно-логічного мислення, монологічного, діалогічного і писемного мовлення, становлення довірливості пізнавальних процесів, вироблення індивідуального стилю інтелектуальної діяльності, виникнення стійких пізнавальних процесів.

Основні поняття теми: творчість, самостійність, гнучкість, запам'ятовування, збереження, відтворення, логічна пам'ять, інтелект, здібності, розподіл і стійкість уваги.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Лекція 8. Спілкування підлітків з дорослими (2 год.)

Чинники дифереційованого ставлення підлітка до вчителів. Типові причини конфліктів педагогів та підлітків. Ефект «зняття з п'єдесталу». Підліткова реакція емансипації. Підліткова реакція опозиції. Види емансипації підлітків за І.С. Коном. Стили батьківського виховання за Д. Баумрінд. Вплив стилів батьківського виховання на результати психічного розвитку підлітка. Прийоми оптимізації виховання батьками підлітків.

Основні поняття теми: спілкування, егоцентризм, егоїзм, ефект «зняття з п'єдесталу», емансипація, підліткова опозиція, емоційна емансипація, поведінкова емансипація, нормативна емансипація.

Лекція 9. Спілкування підлітків з ровесниками (2 год.)

Налагодження довірливого особистісного спілкування підлітка з однолітками як провідна діяльність даного віку. Функція спілкування у підлітковому віці. Підліткова реакція групування. Динаміка дружніх взаємин у підлітковому віці. Відбувається пошук референтної групи. Хобі-реакція. Типи підліткових захоплень за А.Є Лічком, Ю.О. Строцьким.

Основні поняття теми: гендер, підліткова реакція групування, референтна група, хобі-реакція, захоплення.

Лекція 10. Особистісні зміни підлітків (2 год.)

Формування центрального особистісного новоутворення віку – почуття дорослості. Форми вияву почуття дорослості підлітків. Зовнішні фактори формування почуття дорослості підлітків. Потреба у самоствердженні. Особливості самооцінки в підлітковому віці. Погляди психологів щодо підліткової кризи (В.В. Давидов, В.С. Мухіна, С. Холл, З. Фройд, М. Мід, І.В. Дубровіна). Важковиховуваність підлітка.

Основні поняття теми: почуття дорослості, самоствердження, акцентуації характеру, Я-концепція, важковиховуваність підлітка.

Лекція 11. Акцентуації в характері підлітків (2 год.)

Відхилення у становленні особистості підлітка. Індивідуальні риси особистості. Типи акцентуацій характеру підлітків. Типологія А.Є Лічка. Фактори, що впливають на формування акцентуацій характеру.

Основні поняття теми: акцентуація характеру, гіпертимний тип, циклоїдний тип, лабільний тип, астено-невротичний тип, сенситивний тип, тривожно-педантичний тип, інтровертований тип, збудливий тип, демонстративний тип, нестійкий тип.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ОСОБИСТОСТІ

Семінар 1

Тема: Фізичні та фізіологічні складові особистості та їх вплив на психіку підлітка (2 год.)

1. Охарактеризувати періодизацію підліткового віку.
2. Фізичні та фізіологічні зміни у підлітковому віці. Навести приклади.
3. Розгортання статевого дозрівання. Гормональні зміни та їх прояви.
4. Проблема «пубертатного стрибка», його характеристика.
5. Інфантилізм підлітка.
6. Формування нового образу «Я».
7. Навести приклади власного протікання підліткової кризи.
8. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 2

Тема: Підґрунтя для соціалізації підлітка (2 год.)

1. Внутрішні чинники соціальної ситуації розвитку підлітків.
2. Охарактеризуйте перехід від дитинства до дорослості.
3. У чому полягає суть зміни мотивації до навчання у підлітків.
4. Наведіть приклад мотивів позитивного ставлення підлітків до школи за І.С. Булах.
5. Опишіть явище дезадаптації та окресліть причини, прояви підліткової шкільної дезадаптації.
6. Які відомі Вам способи корекції дезадаптації та виявлення її причин на прикладі конкретного підлітка.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 5, 6, 7, 8

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 3

Тема: Інтимно-особистісне спілкування та суспільно-корисна праця як провідна діяльність у підлітковому віці (2 год.)

1. Охарактеризуйте інтимно-особистісне спілкування (за Д.Б.Ельконіним) та суспільно-корисну працю (за Д.І. Фельдштейном) як провідні види діяльності підлітка.
2. Назвіть підґрунтя поведінкової імітації.
3. Окресліть основні аспекти спілкування підлітка з дорослими.
4. Наведіть та обґрунтуйте приклади поведінкової імітації підлітка (фото, відео, власний досвід).
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХІЧНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКА

Семінар 4

Тема: Особливості новоутворень у підлітковому віці (2 год.)

1. Характеристика новоутворень підліткового віку.
2. Значні зміни у фізичному та статевому розвитку підлітка.
3. Надайте характеристику мотиваційної сфери підлітка.
4. Загальна переорієнтація ровесників як значущих інших.
5. Окресліть особливості самоствердження підлітка.
6. Особливості рефлексії підлітка.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 5

Тема: Етапи формування самосвідомості у підлітковому віці (2 год.)

1. Характеристика розвитку самосвідомості у підлітків.
2. Опишіть стадії формування ставлення підлітка до себе як особистості.
3. У чому полягає суть індивідуального підходу у вихованні підлітків.
4. Формування власного образу фізичного Я - уявлення про свій тілесний образ.
5. Нервова анорексія та булімія як захворювання у підлітків, причини та наслідки.
6. Роль самооцінки в підлітковому віці.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

Практичне 1

Тема: Роль мотивації в житті підлітка (2 год.)

1. Характеристика змін спонукальної сфери підлітка. Внутрішня позиція підлітка.
2. Характеристика особистісних мотивів у підлітковому віці.
3. Формування особистісної рефлексії.
4. Інтелектуальна та емоційна активність підлітка.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3, 5, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Практичне 2

Тема: Характеристика пізнавальної сфери підліткового віку (2 год.)

1. Характеристика сфери у підлітковому віці:
  - відчуття;
  - сприймання;
  - уваги;
  - пам'яті;
  - уяви;
  - мислення і мовлення.
2. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 7, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Практичне 3

Тема: Характеристика сфери «підліток - дорослий» (2 год.)

1. Охарактеризуйте спілкування підлітків з дорослими.
2. Типологія конфліктів педагогів та підлітків.
4. Окресліть підліткову реакція емансипації та реакцію опозиції. Наведіть приклади видів емансипації підлітків за І.С. Коном.
5. Вплив стилів батьківського виховання на результати психічного розвитку підлітка.
6. Прийоми оптимізації виховання батьками підлітків.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Практичне 4

Тема: Характеристика сфери «підліток - ровесники» (2 год.)

1. Охарактеризуйте функцію спілкування у підлітковому віці.
2. Динаміка дружніх взаємин у підлітковому віці та пошук референтної групи.
3. Типи підліткових захоплень за А.Є Лічком та Ю.О. Строщим. Навести приклади з власного досвіду.
4. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4, 5, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

Практичне 5

Тема: Особистісні новоутворення підліткового віку та роль акцентуацій в характері підлітків (2 год.)

1. Охарактеризуйте особистісні зміни у підлітковому віці.
2. Почуття дорослості підлітків – як новоутворення віку, фактори його формування.
3. Підліткова криза, її наслідки та перебіг.
4. Відхилення у становленні особистості підлітка.
5. Типи акцентуацій характеру підлітків. Типологія А.Є Лічка. Фактори, що впливають на формування акцентуацій характеру.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 6, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Підлітковий вік» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	11
2.	Відвідування семінарських занять	10
3.	Відповіді на семінарських, практичних заняттях	100
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2, 3)	75
	Загальна кількість балів	196
	Розрахунок коефіцієнту	$196:100=1,96$

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перекладання за умови належного

		самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ПІДЛІТКОВИЙ ВІК»

Основна література:

1. Байярд Р.Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. – М., 1991.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986.
3. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Скрипченка О.В. – К.: Просвіта, 2001.
4. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология развития человека: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект, 2004.
5. Кле Мишель. Психология подростка: психосексуальное развитие. – М., 1999.
6. Коляда М. Шпаргалка для родителей. Что делать, если подросток говорит: «Нет, не хочу, не буду!»? – Донецк, 1988.
7. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1979.
8. Колесов Д.В., Мягков И.Ф. Учителю о психологии и физиологии подростка. – М.: Владос, 1994.
9. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Додаткова:

10. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006.
11. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2006.
12. Шеффер Д. Дети и подростки: Психология развития / Шеффер Д. – СПб.: Питер, 2003. – 263 с.

VIII. Навчально-методична карта Модулю 4. Підлітковий вік.

Разом: кредитів – 3, 90 год., із них 22 год. – лекції, 10 год. – семінарські заняття, 10 год. – практичні заняття, 42 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,96

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Загальна характеристика підліткового віку особистості</i>	<i>Змістовний модуль 2. Психічний та особистісний розвиток підлітка</i>	<i>Змістовний модуль 3. Характеристика соціальної сфери особистості підліткового віку</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали	62 бали
Теми лекцій	<p>1. Вплив фізичного та фізіологічного розвитку підлітка на його психіку (1 бал).</p> <p>2. Соціальна ситуація розвитку підлітків (1 бал).</p> <p>3. Провідна діяльність підлітка (1 бал).</p>	<p>4. Психологічні новоутворення підліткового віку (1 бал).</p> <p>5. Розвиток самосвідомості у підлітковому віці (1 бал).</p> <p>6. Розвиток спонукальної (мотиваційної) сфери підлітка (1 бал).</p> <p>7. Пізнавальний розвиток у підлітковому віці (1 бал).</p>	<p>8. Спілкування підлітків з дорослими (1 бал).</p> <p>9. Спілкування підлітків з ровесниками (1 бал).</p> <p>10. Особистісні зміни підлітків (1 бал).</p> <p>11. Акцентуації в характері підлітків (1 бал).</p>
Теми семінарських та практичних занять	<p>1. Фізичні та фізіологічні складові особистості та вплив на психіку підлітка (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Підґрунтя для соціалізації підлітка (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Інтимно-особистісне спілкування та суспільно-корисна праця як провідна діяльність у підлітковому віці (2 год., 11 балів).</p>	<p>4. Особливості новоутворень у підлітковому віці (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Етапи формування самосвідомості у підлітковому віці (2 год., 11 балів).</p> <p>Практичні:</p> <p>1. Роль мотивації в житті підлітка (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Характеристика пізнавальної сфери підліткового віку (2 год., 11 балів).</p>	<p>3. Характеристика сфери «підліток - дорослий» (2 год., 11 балів).</p> <p>4. Характеристика сфери «підліток - ровесники» (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Особистісні новоутворення підліткового віку та роль акцентуацій в характері підлітків (2 год., 11 балів)</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів	МКР 3 - 25 балів

МОДУЛЬ V. «ЮНАЦЬКИЙ ВІК»

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 2		Нормативна	
Модулів – 4		Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		2-й	
		Семестр	
Загальна кількість годин – 60		3-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 4 аудиторних – 28 самостійної роботи студента – 28	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 14 год.	
		Семінарські - 8 год.	
		Практичні – 6 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Ауд.	Лекції	Сем.	Прак.	Сам. роб.	Мод. кон.	Сем. конт.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ПСИХОЛОГІЯ ЮНАЦТВА									
1	Загальні особливості ранньої юності.	9	4	2	2	-	5	-	-
2	Розвиток самосвідомості у ранній юності.	9	4	2	2	-	5	-	-
3	Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності.	8	4	2	2	-	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	-	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПСИХОЛОГІЯ РАННЬОЇ І ЗРІЛОЇ ЮНОСТІ									
4	Особливості спілкування у ранній юності.	8	4	2	2	-	4	-	-
5	Розвиток пізнавальної сфери у ранній юності.	8	4	2	-	2	4	-	-
6	Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя.	8	4	2	-	2	4	-	-
7	Загальні особливості зрілої юності.	6	4	2	-	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	2	6	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		60	28	14	8	6	28	4	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЯ ЮНАЦТВА

Лекція 1. Загальні особливості ранньої юності (2 год.)

Фізичне дозрівання та соціалізація в ранній юності. Соціальний ряд розвитку. Новоутворення раннього юнацького віку. Механізм закріплення інфантилізму в юнацькому віці. Вплив соматичних змін на психіку юнаків. Позитивні та проблемні аспекти соціального статусу юнаків. Динаміка комунікативних інтересів особистості впродовж онтогенезу. Очікування юнаків щодо батьків. Диференціація психічних особливостей юнаків та дорослих.

Основні поняття теми: соціалізація, ідентичність, криза ідентичності, соціальні порівняння, дифузія, досягнення ідентичності, мораторій, самореалізація, сенсотворення, мотивація.

Лекція 2. Розвиток самосвідомості у ранній юності (2 год.)

Відкриття юнаком свого неповторного внутрішнього світу, індивідуальності своєї особистості. Усвідомлення юнаком незворотності часу. Юнацьке Я. Індивідуальна часова траспентива - форма часової інтеграції психіки людини. Формування цілісного уявлення юнака про себе. Життєвий ідеал. Теорія ідентичності Дж. Марша. Невизначена ідентичність за теорією С. Хаузер, Л. Кале. Динаміка юнацької самооцінки.

Основні поняття теми: юнацьке Я, рефлексія, особистісна рефлексія, самоповага, ідеал, самосвідомість, ідентичність.

Лекція 3. Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності (2 год.)

Характеристика розвитку спонукальної сфери. Потреби юнацького віку - в самореалізації, самовираженні, з'ясуванні сенсу життя. Соціальна зрілість. Формування світогляду. Соціальна орієнтація особистості. Провідна роль у світогляді юнаків.

Основні поняття теми: потреба, самореалізація, самовираження, сенс життя, світогляд.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПЕРІОД НОВОНАРОДЖЕНОСТІ ЛЮДИНИ

Лекція 4. Особливості спілкування у ранній юності (2 год.)

Характеристика спілкування у ранній юності. Спілкування старшокласників з однолітками. Особливості юнацької дружби. Спілкування старшокласників з дорослими. Інтимне спілкування у ранній юності. Юнацьке кохання. Функції побачень для юнацтва. Причини та наслідки юнацької самотності.

Основні поняття теми: спілкування, дружба, маскуліність, кохання, субкультура, юнацька самотність.

Лекція 5. Розвиток пізнавальної сфери у ранній юності (2 год.)

Характеристика розвитку пізнавальної сфери у ранній юності. Процес сприймання стає складним інтелектуальним процесом, організовані перцептивні дії старшокласників набувають спрямування як на зовнішні об'єкти, так і на внутрішній світ. Розвиток мнемічних якостей виявляється й в зростанні продуктивності пам'яті щодо абстрактного матеріалу, системному й осмисленому використанні раціональних мнемічних прийомів. Етапи роботи довільного запам'ятовування юнаків. Характеристика процесів мислення. Базові якості мислення юнаків. Дивергентне мислення. Навчальна та практична діяльність хлопців та дівчат стимулює розвиток їх уваги. Інтелектуальний розвиток. Індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності.

Основні поняття теми: перцепція, сприймання, пізнання, пам'ять, мислення, увага, довготна увага, інтелект, інтелектуальний розвиток, інтелектуальна діяльність.

Лекція 6. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя (2 год.)

Класифікація показників соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя. Головним досягненням в соціально-психологічному розвитку старшокласників є внутрішня духовна сила, самоусвідомленість, розсудливість, готовність до самостійного дорослого життя, здатність бути суб'єктом власного життєвого шляху, висока особистісна культура, яка виявляється в усіх сферах їх актуальної життєдіяльності, виразно проектується у майбутнє.

Основні поняття теми: готовність, самоусвідомлення, особистісна рефлексія.

Лекція 7. Загальні особливості зрілої юності. (2 год.)

Характеристика загальних особливостей зрілої юності. Соціальна ситуація розвитку в період зрілої юності. Перебудова особистості, зумовлена змінами соціальної ситуації розвитку. Підходи до з'ясування вікових меж, основних суперечностей і новоутворень цього віку (праці Б. Бріксона, Б. Шпрангера, І. Кона, В. Слободчикова). Вибір професії та навчання у вищій школі свідчать про професійне самовизначення людини. В зрілому юнацькому віці відбувається адаптація студента-новачка до навчального закладу. Адаптаційний період у практичну діяльність.

Основні поняття теми: зрілість, перебудова особистості, вікові суперечності, адаптаційний період.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЯ ЮНАЦТВА

Семінар 1

Тема: Характеристика психології юнацького віку (2 год.)

1. Основні новоутворення психології юнацького віку.
2. Система спілкування і взаємин у старшокласників.
3. Розвиток пізнавальних процесів старшокласника.
4. Емоційно-вольова сфера у ранній юності.
5. Розвиток самосвідомості старшокласника.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3

Додаткова література: 5, 6, 7

Семінар 2

Тема: Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці (2 год.)

1. Формування психологічної зрілості.
2. Досягнення організмом дорослості.
3. Вплив соматичних змін на психіку юнаків.
4. Позитивні та проблемні аспекти соціального статусу юнаків.
5. Динаміка комунікативних інтересів особистості впродовж онтогенезу.
6. Характеристика інтимної сфери юнака.
7. Перше кохання. Функції побачень для юнацтва.
8. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3

Додаткова література: 5, 6

Семінар 3

*Тема: Потребово-мотиваційна сфера юнаків
(2 год.)*

1. Характеристика домінуючих мотивів у юнацькому віці.
2. Окресліть актуальні потреби молоді особистості.
3. Образ майбутнього як фактор особистісного самовизначення юнаків.
4. Здатність до самовизначення (концепція М. Бахтіна).
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 4, 3

Додаткова література: 5, 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХОЛОГІЯ РАННЬОЇ І ЗРІЛОЇ ЮНОСТІ

Семинар 4

*Тема: Юнацька (молодіжна) субкультура
(2 год.)*

1. Характеристика юнацької (молодіжної) субкультури. Історія виникнення.
2. Види та форми прояву молодіжної субкультури.
3. Функції молодіжної субкультури.
4. Ділимося власним досвідом.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 4, 3

Додаткова література: 5, 7

Практичне 1

Тема: Особливості та характеристика інтелектуального розвитку юнацького віку (2 год.)

1. Інтелектуальний розвиток.
2. Індивідуальний стиль інтелектуальної діяльності.
3. Провідною діяльністю є навчально-професійна, тобто навчання, спрямоване на здобуття професії.
4. Провідні мотиви до навчання. Направленість навчання: набуття знань, отримання диплому, професії.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4

Додаткова література: 5, 6, 7

Практичне 2

Тема: Формування почуття дорослості та готовності до самостійного життя (2 год.)

1. Освіченість молодого особистості юнака.
2. Охарактеризуйте «розсудливість особистості» та наведіть приклади з власного досвіду.
3. Формування вміння аналізувати явища, події, раціонально долати складні, екстремальні ситуації.
4. Особистісна культура молодого особистості.
5. Формування готовності до сімейного життя.
6. Культура спілкування юнаків.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3

Додаткова література: 6, 7

Практичне 3

Тема: Досягнення зрілої ідентичності (2 год.)

1. Зріла ідентичність як останній етап юнацького віку.
2. Етапи професійного самовизначення. Фактори професійного вибору юнацтва.
4. Етапи морального розвитку за Л. Кольбергом та базові життєві цінності за В. Франклом.
6. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4

Додаткова література: 6, 7

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля 5. «Юнацький вік» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	7
2.	Відвідування семінарських занять	7
3.	Відповіді на семінарських, практичних заняттях	70
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2)	50
	Загальна кількість балів	134
	Розрахунок коефіцієнту	134:100=1,34

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного

		перекладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ЮНАЦЬКИЙ ВІК»

Основна література:

1. Байярд Р.Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. – М., 1991.
2. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Скрипченка О.В. – К.: Просвіта, 2001.
3. Кле Мишель. Психологія подростка: психосексуальное развитие. – М., 1999.
4. Психологія человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.

Додаткова:

5. Сапогова Е.Е. Психологія развития человека: Учебное пособие. – М., 2001.
6. Кон И.С. Психологія ранней юности. – М.: Просвещение, 1979.
7. Райс Ф. Психологія подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2000.

VIII. Навчально-методична карта Модулю 5. Юнацький вік

Разом: кредитів – 2, 60 год., із них 14 год. – лекції, 8 год. – семінарські заняття, 6 год. – практичні заняття, 28 год. – самостійна робота, 4 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,34

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1</i> <i>Психологія юнацтва</i>	<i>Змістовний модуль 2</i> <i>Психологія ранньої і зрілої юності</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали
Теми лекцій	1. Загальні особливості ранньої юності (1 бал). 2. Розвиток самосвідомості у ранній юності (1 бал). 3. Розвиток спонукальної сфери особистості у період ранньої юності (1 бал).	1. Особливості спілкування у ранній юності (1 бал). 2. Розвиток пізнавальної сфери у ранній юності (1 бал). 3. Показники соціально-психологічної готовності випускника школи до самостійного життя (1 бал). 4. Загальні особливості зрілої юності (1 бал).
Теми семінарських та практичних занять	1. Характеристика психології юнацького віку (2 год, 11 балів). 2. Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці (2 год, 11 балів). 3. Потребово-мотиваційна сфера юнаків (2 год, 11 балів).	4. Юнацька (молодіжна) субкультура (2 год, 11 балів). Практичні: 1. Особливості та характеристика інтелектуального розвитку юнацького віку (2 год, 11 балів). 2. Формування почуття дорослості та готовності до самостійного життя (2 год, 11 балів). 3. Досягнення зрілої ідентичності (2 год, 11 балів).
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів

МОДУЛЬ VI. «ДОРΟΣЛІСТЬ»

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки	Нормативна	
Модулів – 6	6.030102 Психологія	Рік підготовки	
Змістових модулів – 3		2-й	
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		4-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 42 самостійної роботи студента – 42	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 22 год.	
		Семінарські - 20 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудит.	Лекції	Семін.	Сам.роб	Мод. Контр.	Сем. Контр.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ								
1	Загальні передумови функціонування психіки в ранній дорослості.	9	4	2	2	5	-	-
2	Характеристика когнітивної сфери в ранній дорослості.	9	4	2	2	5	-	-
3	Розгортання професійного циклу в ранній дорослості.	8	4	2	2	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПСИХОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ								
4	Фізичні та когнітивні зміни особистості.	8	4	2	2	4	-	-
5	Завдання розвитку та гендерні відмінності в середній дорослості.	8	4	2	2	4	-	-
6	Сімейні взаємини в середньому дорослому віці.	8	4	2	2	4	-	-
7	Зміни в професійній сфері особистості середнього дорослого віку.	6	4	2	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	8	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДЕЙ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ								
8	Старіння як психофізіологічне явище.	8	4	2	2	4	-	-
9	Робота інтелекту в пізньому дорослому віці.	8	4	2	2	4	-	-
10	Особистісні зміни в пізньому дорослому віці.	8	4	2	2	4	-	-
11	Професійні та сімейні зміни в пізній дорослості.	6	2	2	-	2	-	-
<i>Разом</i>		30	14	8	6	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		90	42	22	20	42	6	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РАНЬОГО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

Лекція 1. Загальні передумови функціонування психіки в ранній дорослості (2 год.)

Характеристики раннього дорослого віку. Психологічна та фізична зрілість. Ознаки психологічної зрілості особистості. Віковий годинник. Опанувальна поведінка. Формування нового образу «Я». Активна життєва позиція.

Основні поняття теми: образ Я, зрілість, дорослість, віковий годинник, опанувальна поведінка.

Лекція 2. Характеристика когнітивної сфери в ранній дорослості (2 год.)

Пік розумових функцій за (С.Пако, К.Ховланд та ін.). Сенсорно-перцептивні характеристики дорослого. Фази розвитку пам'яті за Еббінгаузом. Рушійні сили когнітивного розвитку дорослої людини за К.Рігель та Ж.Піаже. Стадії розвитку мислення студентів за Перрі.

Основні поняття теми: розумові функції, перцепція, стійкість уваги, концентрація уваги.

Лекція 3. Розгортання професійного циклу в ранній дорослості (2 год.)

Розгортання та зміст напрямку особистісної самореалізації відбувається професійний цикл. Етапи професійного циклу за Д. С'юпером. Стадії професійного циклу за В.О. Бодровим. Структура та зміст первинної професійної ідентичності. Типові причини ускладнень професійної адаптації фахівця. Вияви вторинної професійної ідентичності.

Основні поняття теми: провідна діяльність, професійний цикл, професіоналізація, професійна адаптація, професійна ідентичність, кар'єра.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ

Лекція 4. Фізичні та когнітивні зміни особистості (2 год.)

Гормональні зміни вікового періоду середньої дорослості. Порівняльна характеристика фізіологічних змін у чоловіків та жінок в період середньої дорослості. Динаміка текучого та кристалізованого інтелекту в середній дорослості. Стадії когнітивного розвитку дорослих за К. Шайї: стадія досягнень, стадія соціальних обов'язків, стадія реінтеграції.

Основні поняття теми: інтелект, кристалізований інтелекту.

Лекція 5. Завдання розвитку та гендерні відмінності в середній дорослості (2 год.)

Типові психологічні завдання середнього дорослого віку. Перехід до генеративності (за Е. Еріксоном). Життєві завдання середнього дорослого віку за Р. Пеком. Типові способи подолання стресу. Теорія самоактуалізації за А. Маслоу. Суперечність мотивації особистісного зростання за Маслоу. Актуальні проблеми жінок середнього дорослого віку. . Зміст рольового напруження та рольового конфлікту.

Основні поняття теми: генеративність, самоактуалізація, експансія, рольового напруження, рольовий конфлікт.

Лекція 6. Сімейні взаємини в середньому дорослому віці (2 год.)

Почуття значимості близьких людей та реалізація генеративності в сімейному аспекті. Ефект «спустилого гнізда». Почуття порожнечі. Типові родинні функції бабусь та дідусів за Бенгстоном. Засоби взаємодії людей середньої дорослості з батьками. Проблемні питання стосунків мачух/вітчимів з нерідними дітьми. Розлучення – причини та наслідки.

Основні поняття теми: генеративність, рефлексія, активність особистості, змішані сім'ї.

Лекція 7. Зміни в професійній сфері особистості середнього дорослого віку (2 год.)

Зміни в професійній сфері. Професіоналізм. Структура професіоналізму за Ю.П. Поваренковим. Формування Я-концепції професіонала і професійної самооцінки. Професійна самосвідомість. Формування Я-концепції професіонала і професійна самооцінка та її проявлення через професійну самосвідомість. Структура професійної самооцінки за А.О. Реаном. Вплив різновидів самооцінки на професійний саморозвиток.

Основні поняття теми: професіоналізм, професійна самосвідомість, саморозвиток, самооцінка, кар'єра, акме, професійне «плато», екзистенційний вакуум.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДЕЙ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Лекція 8. Старіння як психофізіологічне явище (2 год.)

Характеристика пізнього дорослого віку. Теорії зношування організму. Теорії генетично запрограмованого старіння. Регресивні інволюційні зміни як ключові процеси пізньої дорослості. Фази пізнього дорослого віку за Крайг. Типові фізичні ознаки старіння. Негативне упереджене ставлення суспільства до людей пізньої дорослості. Відмінність рис характеру та поведінки у людей пізньої дорослості.

Основні поняття теми: ейджизм, ювеналізмом.

Лекція 9. Робота інтелекту в пізньому дорослому віці (2 год.)

Вплив змін НС на пізню дорослість. Сенсорна чутливість. Зниження мнемічної діяльності: наслідки та причини. Експертна система знань. Класифікація П.Балтеса. Ознаки мудрості за Балтесом. Механізм зниження розумової активності в віці пізньої дорослості.

Основні поняття теми: чутливість, мудрість, експертні знання.

Лекція 10. Особистісні зміни в пізньому дорослому віці (2 год.)

Характеристика сприймання у віці пізньої дорослості. Типи людей в пізньому дорослому віці за Ф. Гізе. Соматичні (організм та його життєдіяльність) та соціально-психологічні (статус, Я-концепція) зміни. Типи пристосування до вікових змін за Д. Бромлей. Негативні особистісні новоутворення людей у пізньому дорослому віці за Е. Еріксоном. Зміст конфлікту пізньої дорослості за Е. Еріксоном.

Основні поняття теми: Я-концепція, особистісна стагнація.

Лекція 11. Професійні та сімейні зміни в пізній дорослості (2 год.)

Рівень професіоналізму та позитивна мотивація. Функції трудового наставництва. Егалітарний шлюб (за Г. Крайгом). Варіанти облаштування життя людини пізнього дорослого віку після смерті шлюбного партнера. Зміна пріоритетів.

Основні поняття теми: егалітарний шлюб, позитивна мотивація, професіоналізм.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ

Семінар 1

Тема: Характеристика вікового періоду ранньої дорослості (2 год.)

1. Охарактеризувати періодизацію раннього дорослого віку.
2. Фізичні та фізіологічні зміни у ранньому дорослому віці. Навести приклади.
3. Соціальна ситуація розвитку періоду ранньої дорослості.
4. Криза раннього дорослого віку.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 2

Тема: Інтелектуальні можливості вікового періоду ранньої дорослості (2 год.)

1. Внутрішні чинники соціальної ситуації розвитку підлітків.
2. Охарактеризуйте можливості когнітивних процесів у період ранньої дорослості.
3. Диференціація та інтегрованість окремих сторін інтелекту.
4. Творча активність у період ранньої дорослості.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 5, 6, 7, 8

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 3

Тема: Професійний шлях особистості у період ранньої дорослості (2 год.)

1. Система послідовних етапів професійного шляху суб'єкта праці від початку професійного самовизначення до завершення професійної діяльності.
2. Професіоналізація, професійна Я-концепція та самооцінка.
3. Кар'єрний шлях: помилки та успіхи.
4. Особливості формування Я-професіонала.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Семінар 4

Тема: Когнітивні особливості періоду середньої дорослості (2 год.)

1. Характеристика періоду середньої дорослості.
2. Динаміка різновидів інтелекту
3. Типові психологічні завдання середнього дорослого віку.
4. Виявлення творчої активності.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 5

Тема: Основні акценти та проблеми періоду ранньої дорослості (2 год.)

1. Конфлікти особистісного розвитку представників середнього дорослого віку.
2. Стресогенні чинники. Типові способи подолання стресу.
3. Самоактуалізація як завдання розвитку періоду ранньої дорослості.
4. Актуальні проблеми жінок середнього дорослого віку.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 6

Тема: Роль сімейних відносин в середньому дорослому віці (2 год.)

1. Зміст рольового напруження та рольового конфлікту.
2. Типові родинні функції бабусь та дідусів за Бенгстоном.
3. Засоби взаємодії людей середньої дорослості з батьками.
4. Типова аргументація збереження шлюбу людьми середньої дорослості.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3, 5, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 7

Тема: Характеристика професійної сфери в середньому дорослому віці (2 год.)

1. Акмеологічні фактори досягнення професіоналізму.
2. В розгортанні професійного циклу багатьох суб'єктів праці спостерігається досягнення «плато».
3. Етапи розгортання професійного «вигорання».
4. Типи ставлень особистості до кризи за Титаренко. Мотиваційна криза. Екзистенційний вакуум. Конструктивні стратегії подолання мотиваційної кризи за Титаренко.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 7, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДЕЙ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Семінар 8

Тема: Характеристика особистості в період пізньої дорослості (2 год.)

1. Охарактеризуйте фази пізнього дорослого віку за Г. Крайгом.
2. Ейджизм та ювеналізм.
3. Психологічний портрет людини в період пізньої дорослості.
4. Фізіологічні особливості в період пізньої дорослості.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 9

Тема: Розумові особливості в період пізньої дорослості (2 год.)

1. Фізіологічні впливи організму на зниження розумової активності.
2. Характеристика когнітивної сфери.
3. Розподіл експертних знань за П.Балтесом.
4. Механізм зниження розумової активності в період пізньої дорослості.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4, 5, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 10

Тема: Зміни життєвих орієнтирів в період пізньої дорослості (2 год.)

1. Адаптація до вікових змін.
2. Підтримка ідентичності за Е. Еріксоном.
3. Негативні особистісні новоутворення в період пізньої дорослості.
4. Зміст конфлікту пізньої дорослості за Еріксоном.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 6, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Дорослість» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	11
2.	Відвідування семінарських занять	10
3.	Відповіді на семінарських заняттях	100
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2, 3)	75
	Загальна кількість балів	196
	Розрахунок коефіцієнту	$196:100=1,96$

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перекладання за умови належного

		самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ДОРΟΣЛІСТЬ»

Основна література:

1. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Скрипченка О.В. – К.: Просвіта, 2001.
2. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология развития человека: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект, 2004.
3. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2002.
4. Психология старости / Под ред. Райгородского Д.Я. – Самара: Издательский Дом Бахрат-М, 2004.
5. Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология. – СПб.: Питер, 2001.
6. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. – К.: Академвидав, 2006.
7. Сатир В. Вы и ваша семья. Руководство по личностному росту. – М.: ИОИ, 2007.
8. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения. – СПб.: Питер, 2005.
9. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Додаткова:

10. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006.
11. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.
12. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2006.

VIII. Навчально-методична карта Модулю VI. Дорослість

Разом: кредитів – 3, 90 год., із них 22 год. – лекції, 20 год. – семінарські заняття, 42 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 1,96

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Психологічні особливості раннього дорослого віку</i>	<i>Змістовний модуль 2. Психологія середньої дорослості</i>	<i>Змістовний модуль 3. Психологічні особливості людей пізньої дорослості</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали	62 бали
Теми лекцій	<p>1. Загальні передумови функціонування психіки в ранній дорослості (1 бал).</p> <p>2. Характеристика когнітивної сфери в ранній дорослості (1 бал).</p> <p>3. Розгортання професійного циклу в ранній дорослості. (1 бал).</p>	<p>4. Фізичні та когнітивні зміни особистості (1 бал).</p> <p>5. Завдання розвитку та гендерні відмінності в середній дорослості (1 бал).</p> <p>6. Сімейні взаємини в середньому дорослому віці (1 бал).</p> <p>7. Зміни в професійній сфері особистості середнього дорослого віку (1 бал).</p>	<p>8. Старіння як психофізіологічне явище (1 бал).</p> <p>9. Робота інтелекту в пізньому дорослому віці (1 бал).</p> <p>10. Особистісні зміни в пізньому дорослому віці (1 бал).</p> <p>11. Професійні та сімейні зміни в пізній дорослості (1 бал).</p>
Теми семінарських та практичних занять	<p>1. Характеристика вікового періоду ранньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Інтелектуальні можливості вікового періоду ранньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Професійний шлях особистості у період ранньої дорослості (2 год., 11 балів).</p>	<p>4. Когнітивні особливості періоду середньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Основні акценти та проблеми періоду ранньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>6. Роль сімейних відносин в середньому дорослому віці (2 год., 11 балів).</p> <p>7. Характеристика професійної сфери в середньому дорослому віці (2 год., 11 балів).</p>	<p>8. Характеристика особистості в період пізньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>9. Розумові особливості в період пізньої дорослості (2 год., 11 балів).</p> <p>10. Зміни життєвих орієнтирів в період пізньої дорослості (2 год., 11 балів)</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів	МКР 3 - 25 балів

МОДУЛЬ VII. ПСИХОЛОГІЯ СТАРОСТІ ТА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

I. Опис модуля

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки	Нормативна	
Модулів – 8	6.030102 Психологія	Рік підготовки	
Змістових модулів – 4		3-й	
Загальна кількість годин – 120		Семестр	
		5-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 56 самостійної роботи студента – 56	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 28 год.	
		Семінарські - 28 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудит.	Лекції	Семін.	Сам.роб	Мод. Контр.	Сем. Контр.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. СТАРІСТЬ ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ								
1	Загальна характеристика старості.	9	4	2	2	5	-	-
2	Особливості Я-концепції і розвитку особистості в період старості.	9	4	2	2	5	-	-
3	Особливості життєдіяльності і спонукальної сфери людини у старості.	8	4	2	2	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ								
4	Особливості пізнавальних процесів у старості.	8	4	2	2	4	-	-
5	Фізіологічні обмеження і особливості поведінки людей похилого віку.	8	4	2	2	4	-	-
6	Емоційна сфера людини у старості.	8	4	2	2	4	-	-
7	Особистісні зміни людини похилого віку.	6	4	2	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	8	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3. ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ								
8	Особливості взаємодії із людьми похилого віку.	9	4	2	2	5	-	-
9	Значення сім'ї для людини похилого віку.	9	4	2	2	5	-	-
10	Психосоціальні відносини людей похилого віку із зовнішнім оточенням.	8	4	2	2	4	-	-
<i>Разом</i>		28	12	6	6	14	2	-
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 4. ВНУТРІНШІЙ СВІТ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ								
11	Реалізація мудрості як сенс життя у старості.	8	4	2	2	4	-	-
12	Особистість і здоров'я старих людей.	8	4	2	2	4	-	-
13	Задоволеність життям у старості.	8	4	2	2	4	-	-
14	Вмирання і смерть старих людей.	6	4	2	2	2	-	-
<i>Разом</i>		32	16	8	8	14	2	-
<i>Разом за навчальним планом</i>		120	56	28	28	56	8	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

СТАРІСТЬ ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ

Лекція 1. Загальна характеристика старості (2 год.)

Міжнародна класифікація періодів геронтогенезу. Проблеми соціальної та психологічної геронтології. Характеристика фаз геронтогенезу. Закони геронтогенезу. Особливості перебігу психофізіологічних функцій і станів людини похилого віку. Основні положення загально вікового підходу. Характеристика процесу інтелектуального розвитку особистості в похилому віці.

Основні поняття теми: геронтологія, геронтогенез, фази геронтогенезу, інтелектуальний розвиток.

Лекція 2. Особливості Я-концепції і розвитку особистості в період старості (2 год.)

Особливості нових аспектів Я-концепції. Переживання та їх вплив на Я-концепцію в період старості. Множинність Я-образів. Функції Я-концепції в період старості. Неврози у період старості як функціонально нервово-психічні розлади. Завдання Я -концепції людини у період старості. Інтеграція прагнень людини в період старості.

Основні поняття теми: Я-концепція, Я-образ, неврастенія, невроз страху, невроз нав'язливих станів.

Лекція 3. Особливості життєдіяльності і спонукальної сфери людини у старості (2 год.)

Припинення трудової діяльності, вихідна пенсія – та їх вплив на особистість. Обмеження взаємин людини із соціальним світом з настанням старості. Оптимальна стратегія життя людей старого віку. Особливості життєдіяльності зумовлюють відповідні зміни у спонукальній сфері. Зосередження на своєму внутрішньому світі. Основою повноцінного життя стає задоволення потреби в увазі, любові, намагання не бути тягарем для рідних.

Основні поняття теми: спонукальна сфера, соціальний світ, стратегія життя, внутрішній світ.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Лекція 4. Особливості пізнавальних процесів у старості (2 год.)

Характеристика змін в її пізнавальній сфері. У процесі старіння спостерігається погіршення більшості сенсорних функцій. Погіршення процесів запам'ятовування. Зміни в інтелектуальній сфері. Трансформація когнітивної сфери. Хвороба Альцгеймера. Характеристика когнітивної активності після досягнення 70-річного віку. Творча діяльність як важливим чинник, що протистоїть інволюції літньої людини. Фізичні чинники інтелектуальної активності людини у старому віці. Соціальні чинники інтелектуальної активності людини у старості. Психологічні чинники інтелектуальної активності людини у старому віці. Підтримання активної інтелектуальної діяльності на схилі літ. Активна життєва позиція.

Основні поняття теми: пізнавальна сфера, сенсорні функції, трансформація, інволюція, активність.

Лекція 5. Фізіологічні обмеження і особливості поведінки людей похилого віку (2 год.)

Зміни, які спричинюють порушення певних видів її діяльності. Погіршення зору, старечий міоз. Послаблюється сприймання кольорів, загострюється чутливість до яскравого світла. Глаукома. Діабетичну ретинопатію. Зниження гостроти зору зумовлює сонячна ретинопатія. У період старості в багатьох людей погіршується слух. Кондуктивне і сенсоневралгічне послаблення слуху. Інволюційні зміни у сенсорній системі впливають на ефективність оброблення інформації. У старих людей змінюється і голос, що проявляється у зростанні його висоти. У людей похилого віку порушується координація рухів. Виникнення фізіологічних обмежень на віковому етапі старості змінює поведінку старих людей.

Основні поняття теми: міоз, кондуктивне послаблення слуху, сенсоневралгічне послаблення слуху, сенсорна система.

Лекція 6. Емоційна сфера людини у старості (2 год.)

Специфічні зміни в емоційній сфері людини. Стан моногонії у старості. Зростає у літніх людей інтерес до релігії. Конструктивна позиція. Залежна позиція. Захисна позиція. Позиція ворожості до світу. Емоційні переживання. Стадії переживання наближення смерті. Негативні та позитивні емоційні переживання.

Основні поняття теми: стадія опору, протидія, стадія огляду життя, стадія трансцендентності, моногонія.

Лекція 7. Особистісні зміни людини похилого віку (2 год.)

Типові фізичні ознаки старіння. Поряд з цими інволюційними процесами старіння мобілізує резерви організму. Існують природні та патологічні детермінанти старіння. несприятливе ставлення до старості і людей похилого віку проявляється як ейджизм. Ювеналізм – культ молодості. Типи людей похилого віку за Ф. Гізе. Чинники сприймання старості людьми похилого віку. Типи пристосування до старості за Д.Бромлей.

Основні поняття теми: ейджизм, ювеналізм, пристосування.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Лекція 8. Особливості взаємодії із людьми похилого віку (2 год.)

Класифікація та типи людей похилого віку. Вічно молоді старі люди. Нестерпні, важкі старі люди. Звичайні старі люди. Рекомендації психологів у взаємодії зі старими людьми. Очікування людини похилого віку. Піклування про літніх людей. Питання догляду за людьми похилого віку на опіку іншим людям чи у спеціальні установи.

Основні поняття теми: старість, людина похилого віку, терпіння, толерантність, терпимість.

Лекція 9. Значення сім'ї для людини похилого віку (2 год.)

Характеристика сімейних відносин. Сім'я як непересічна цінність для людини. Стосунки старих людей з рідними. Цінність сімейної підтримки. Дослідження Пітера Сандстрома. Активна взаємодія з членами сім'ї. Особистісна свобода. Соціальні ролі дідуся і бабусі, їх характеристика. Сексуальність і старіння людей. Подружні стосунки людей у старості. Втрата партнера.

Основні поняття теми: присутність, сімейна "національна гвардія", арбітри, зберігачі сімейної історії.

Лекція 10. Психосоціальні відносини людей похилого віку із зовнішнім оточенням (2 год.)

Психосоціальні відносини людей похилого віку із зовнішнім оточенням мають особливе значення порівняно з іншими віковими періодами. Зрілі контакти з оточуючими. Конфлікти з оточуючими. Аналіз явища самотності в старості. Об'єктивна відсутність соціальних контактів. Зміна звичних життєвих стандартів. Потреба в спілкуванні як одна із найбільш динамічних і потенційно багатих психічних утворень людини, якісно мінлива протягом всього життя. Підтримка контактів з оточуючими.

Основні поняття теми: самотність, ізоляція, зрілість, конфлікт,

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 4

ВНУТРІНШІЙ СВІТ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Лекція 11. Реалізація мудрості як сенс життя у старості (2 год.)

Основною особливістю інтелекту людей на схилі літ є набуття мудрості. Загальні критерії мудрості. Характеристика сенсу життя особистості у старості. Спеціальні критерії мудрості. Масштабне знання стратегій життя людини. Контекстуальність знання. Відносність знання. Недовизначеність знання.

Основні поняття теми: мудрість, знання, сенс життя.

Лекція 12. Особистість і здоров'я старих людей (2 год.)

Вплив стану здоров'я як важливого фактору якості особистості. Схильність до певних захворювань. Особистості типу А. Особистості типу В притаманні протилежні типу А якості. До групи ризику захворювання на рак належать особистості типу С. Фізичне здоров'я людини у старому віці залежить від її психічного стану. Вікова динаміка старіння розгортається в двох протилежних напрямках. Потенціал особистості як суб'єкта творчості. Самоорганізація життєдіяльності в період пізнього онтогенезу.

Основні поняття теми: конвергенція, дивергенція, онтогенез, вікова динаміка старіння.

Лекція 13. Задоволеність життям у старості (2 год.)

Філософське баченням життя у старості. Економічна і соціальна незахищеність старих людей. Заклопотаність життєвими проблемами людей. Маніпулювання старими людьми з боку політиків. Негативний вплив засобів масової інформації. Зруйнованість у родинах зв'язків між поколіннями, що звужує можливості спілкування старих людей. Відсутність соціально-психологічної служби допомоги людям старого віку.

Основні поняття: філософія життя, маніпулювання, соціально-психологічна служба.

Лекція 14. Вмирання і смерть старих людей (2 год.)

Смерть як незворотне припинення усіх функцій організму. Індивідуальне сприйняття кожною людиною наближення смерті. Стадії пристосування людей до смерті: заперечення, гнів, торги, депресія, прийняття. Етичні проблеми вмирання і смерті. Питання про право людини на смерть, на автоевтаназію. Психологічна та соціальна допомога як оптимальні умови для вмираючої людини. Хоспіси, історія виникнення. Життєвий цикл.

Основні поняття: смерть, заперечення, гнів, торги, депресія, прийняття, евтаназія, хоспіс, життєвий цикл.

IV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

СТАРІСТЬ ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ

Семінар 1

Тема: Старість, соціальні, біологічні та психологічні особливості людей похилого (старечого віку) (2 год.)

1. Геронтологія. Соціальна геронтологія
1. Розвиток геронтології.
2. Розвиток соціальної геронтології.
3. Соціально-демографічні проблеми сучасного суспільства.
4. Теорії старіння. Види старіння.
5. Соціальні теорії старіння
6. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 2

Тема: Змістовні характеристики психології старості та людей похилого віку (2 год.)

1. Старість як біо- соціо- психологічне явище.
2. Проблема вікових меж старості.
3. Соціальна ситуація розвитку та провідна діяльність в старості.
4. Особистісні особливості в старості.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3, 5, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 3

Тема: Адаптація до старості. Феномен самотності (2 год.)

1. Адаптація до пенсійного віку.
2. Програма адаптації до пенсійного віку.
3. Професійне старіння. Типи орієнтації до праці у похилому віці.
4. Самотність у старості. Самотній спосіб життя.
5. Аспекти самотності в старості.
6. Сімейні відносини літніх і старих людей.
7. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 3, 4, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Семінар 4

Тема: Вищі психічні функції та їх розлади в старості (2 год.)

1. Відчуття і сприйняття, їх розлади.
  2. Мова, її порушення.
  3. Пам'ять, її розлади.
  4. Інтелект, його розлади.
  5. Депресивні розлади в старості.
  6. Свідомість і її розлади.
  7. Профілактика і корекція порушень основних психічних процесів.
  8. Термінологічний словник.
- Основна література: 2, 3, 4, 8, 9**
Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 5

Тема: Досвід психологічної допомоги людям похилого віку в інших країнах (2 год.)

1. Швеція та Великобританія.
  2. Норвегія, Нідерланди та Франція.
  3. Фінляндія, Німеччина, США та Японія.
  4. Україна.
  5. Термінологічний словник.
- Основна література: 1, 2, 3, 8, 9**
Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 6

Тема: Психологічна допомога в старості (2 год.)

1. Соціально-психологічні методи в роботі з літніми людьми.
  2. Психологічна робота з подолання горя.
  3. Психологічна робота з літніми людьми в умовах будинку-інтернату.
  4. Розробити проект програми психологічної роботи з літніми людьми в умовах будинку-інтернату.
  5. Термінологічний словник.
- Основна література: 2, 4, 6, 7**
Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 7

Тема: Навчання людей похилого віку (2 год.)

1. Завдання навчання психології людей похилого віку.
  2. Навчання і вік.
  3. Андрагогічна модель навчання.
  4. Особливості засвоєння знань у похилому віці.
  5. Термінологічний словник.
- Основна література: 5, 6, 7, 8**
Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Семінар 8

Тема: Характеристика особистості в період похилого віку (2 год.)

1. Охарактеризуйте фази похилого віку за Г. Крайгом.
2. Ейджизм та ювеналізм.
3. Психологічний портрет людини в період похилого віку.
4. Фізіологічні особливості в період старіння.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 7, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 9

Тема: Старість та пов'язані з нею психологічні проблеми (2 год.)

1. Зміни соціального статусу людини похилого віку та пов'язані з цим психологічні проблеми.
2. Етапи психологічного старіння.
3. П'ять способів адаптації до старості.
4. Очікування, самооцінка, бажання, мрії.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 10

Тема: Людина похилого віку та її родина (2 год.)

1. Людина похилого віку в родині.
2. Проблеми взаємовідносин вікових груп.
3. Вік як фактор дискримінації особистості.
4. Моделі сімейних відносин.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4, 5, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 4

ВНУТРІНШІЙ СВІТ ЛЮДИНИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Семінар 11

Тема: Характеристика внутрішнього світу людини похилого віку (2 год.)

1. Фізичний стан як фактор старіння.
2. Залежність фізичного самопочуття від психічного.
3. Проблема усвідомлення старіння і старості.
4. Механізми особистісного захисту похилої людини.
5. Проблема сексуальності в похилому віці. Потреба в ніжності.
6. Проблема часу в старечому віці.
7. Ставлення до смерті.
8. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 8, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 12

Тема: Зміни життєвих орієнтирів в період похилого віку (2 год.)

1. Адаптація до вікових змін.
2. Підтримка ідентичності за Е. Еріксоном.
3. Негативні особистісні новоутворення в період похилого віку.
4. Зміст конфлікту старості за Еріксоном.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 6, 9

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 13

Тема: Методи психологічної реабілітації людей передпенсійного і пенсійного віку (2 год.)

1. Методи професійної психотерапевтичної дії:
2. Напрями надання соціально-психологічної допомоги людям похилого віку соціальними працівниками.
3. Протидія соціальному старінню: способи реагування.
4. Форми надання соціально-психологічної допомоги.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4, 5, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

Семінар 14

Тема: Соціально-психологічна підготовка людини до виходу на пенсію (2 год.)

1. Соціальне старіння як “соціальна деградація”.
2. Негативні наслідки виходу на пенсію. Підготовка до виходу на пенсію як необхідний чинник соціалізації в старому віці.
3. Діяльність пенсіонерів. Реалізація творчих здібностей.
4. Поняття “економічне старіння”. Вчасна турбота про матеріальне забезпечення.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 3, 4, 5, 6, 7

Додаткова література: 10, 11, 12

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Психологія старості та людей похилого віку» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	14
2.	Відвідування семінарських занять	14
3.	Відповіді на семінарських заняттях	140
5.	Модульні контрольні роботи (1, 2, 3, 4)	100
	Загальна кількість балів	268
	Розрахунок коефіцієнту	$268:100=2,68$

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного

		перекладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «ПСИХОЛОГІЯ СТАРОСТІ ТА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ»

Основна література:

1. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Скрипченка О.В. – К.: Просвіта, 2001.
2. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психологія розвитку человека: Учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект, 2004.
3. Крайг Г. Психологія розвитку. – СПб.: Питер, 2002.
4. Психологія старости / Под ред. Райгородского Д.Я. – Самара: Издательский Дом Бахрат-М, 2004.
5. Рыбалко Е.Ф. Возрастная и дифференциальная психология. – СПб.: Питер, 2001.
6. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. – К.: Академвидав, 2006.
7. Сатир В. Вы и ваша семья. Руководство по личностному росту. – М.: ИОИ, 2007.
8. Стюарт-Гамильтон Я. Психологія старения. – СПб.: Питер, 2005.
9. Сергеевкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

Додаткова:

10. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006.
11. Психологія человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002.
12. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2006.

VIII. Навчально-методична карта Модулю VII. Психологія старості та людей похилого віку

Разом: кредитів – 4, 120 год., із них 28 год. – лекції, 28 год. – семінарські заняття, 56 год. – самостійна робота, 8 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 2,68

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Старість як етап онтогенезу</i>	<i>Змістовний модуль 2. Психологічні особливості людини похилого віку</i>	<i>Змістовний модуль 3. Психосоціальні відносини людини похилого віку</i>	<i>Змістовний модуль 4. Внутрішній світ людини похилого віку</i>
Кількість балів за модуль	61 бал	73 бали	61 бал	73 бали
Теми лекцій	<p>1. Загальна характеристика старості. (1 бал)</p> <p>2. Особливості Я-концепції і розвитку особистості в період старості (1 бал)</p> <p>3. Особливості життєдіяльності і спонукальної сфери людини у старості (1бал)</p>	<p>4. Особливості пізнавальних процесів у старості (1 бал)</p> <p>5. Фізіологічні обмеження і особливості поведінки людей похилого віку (1 бал)</p> <p>6. Емоційна сфера людини у старості (1 бал)</p> <p>7. Особистісні зміни людини похилого віку (1 бал)</p>	<p>8. Особливості взаємодії із людьми похилого віку (1 бал)</p> <p>9. Значення сім'ї для людини похилого віку (1 бал)</p> <p>10. Психосоціальні відносини людей похилого віку із зовнішнім оточенням (1 бал)</p>	<p>11. Реалізація мудрості як сенс життя у старості (1 бал)</p> <p>12. Особистість і здоров'я старих людей (1 бал)</p> <p>13. Задоволеність життям у старості (1 бал)</p> <p>14. Вмирання і смерть старих людей (1 бал)</p>
Теми семінарських та практичних занять	<p>1. Старість, соціальні, біологічні та психологічні особливості людей похилого (старечого віку) (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Змістовні характеристики психології старості та людей похилого віку (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Адаптація до старості. Феномен самотності (2 год., 11 балів).</p>	<p>4. Вищі психічні функції та їх розлади в старості (2 год., 11 балів).</p> <p>5. Фізіологічні обмеження і особливості поведінки людей похилого віку (2 год., 11 балів).</p> <p>6. Психологічна допомога в старості (2 год., 11 балів).</p> <p>7. Навчання людей похилого віку (2 год., 11 балів).</p>	<p>8. Характеристика особистості в період похилого віку (2 год., 11 балів).</p> <p>9. Старість та пов'язані з нею психологічні проблеми (2 год., 11 балів).</p> <p>10. Людина похилого віку та її родина (2 год., 11 балів)</p>	<p>11. Характеристика внутрішнього світу людини похилого віку (2 год., 11 балів).</p> <p>12. Зміни життєвих орієнтирів в період похилого віку (2 год., 11 балів).</p> <p>13. Методи психологічної реабілітації людей передпенсійного і пенсійного віку (2 год., 11 балів).</p> <p>14. Соціально-психологічна підготовка людини до виходу на пенсію (2 год., 11 балів).</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів	МКР 2 - 25 балів	МКР 3 - 25 балів	МКР 4 - 25 балів

МОДУЛЬ VIII. «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ»

I. Опис модуля «Соціально-психологічний супровід особистості»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 1	Галузь знань 0301 Соціально-політичні науки	Нормативна	
Модулів – 2	6.030102 Психологія	Рік підготовки	
Змістових модулів – 1		3-й	
Загальна кількість годин – 30		Семестр	
		6-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 6 аудиторних – 14 самостійної роботи студента – 14	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції - 8 год.	
		Практичні - 6 год.	

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО МОДУЛЮ

№ п/п	Назва теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудит.	Лекції	Практ.	Сам. роб.	Мод. контр.	Сем. конт.
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. Соціально-психологічний супровід особистості								
1	Соціально-психологічний супровід як системна інтегративна технологія соціально-психологічної допомоги особистості та як один із видів соціально-психологічного патронажу.	8	4	2	2	4	-	-
2	Підходи, види та характеристика соціально-психологічного супроводу особистості.	8	4	2	2	4	-	-
3	Соціально-психологічний супровід людей з особливими потребами.	7	4	2	2	3	-	-
4	Психологічні умови розвитку особистості у різних ситуаціях мікро- та макро-соціальної взаємодії.	5	2	2	-	3	-	-
Разом		30	14	8	6	14	2	-
Разом за навчальним планом		30	14	8	6	14	2	-

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ

Лекція 1. Соціально-психологічний супровід як системна інтегративна технологія соціально-психологічної допомоги особистості та як один із видів соціально-психологічного патронажу (2 год.)

Наукові підходи до розуміння поняття «соціально-психологічний супровід». Супровід розглядають як системну інтегративну технологію соціально-психологічної допомоги особистості та як один із видів соціально-психологічного патронажу (за Г. Бардієр, М. Бітянова, А. Волосников, А. Деркач, Є. Казакова, Є. Козирева, Л. Мітіна). Глибинний смисловий збіг слова «супровід» і сутності психологічної допомоги особистості.

Основні поняття теми: супровід, соціально-психологічний супровід, соціально-психологічна допомога, метод, позиція, система.

Лекція 2. Підходи, до розуміння соціально-психологічного супроводу особистості (2 год.)

Модель шкільної психологічної служби як парадигма супроводу (Є.М. Александровська, М.Р. Бітянова, Т. Дворецька, Є.І. Казакова, Є.А. Козирева, А. Колеченко, Р.В. Овчарова, В. Семикін, Т.И. Чіркова і ін.). Психологічний супровід в умовах різних видів освітніх закладів. Супровід-співробітництво. Супровід-ініціювання. Супровід-попередження.

Основні поняття теми: шкільна психологічна служба, співробітництво, попередження.

Лекція 3. Соціально-психологічний супровід людей з особливими потребами (2 год.)

Загальні теоретичні засади психологічного супроводу людей з особливими потребами. Сутність психологічного супроводу та значення психологічного супроводу людей з особливими потребами. Психолого-педагогічні умови успішної соціальної адаптації людей з особливими потребами. Зміст соціально-психологічної роботи людей з особливими потребами. Інтеграція людей з особливими потребами.

Основні поняття теми: люди з особливими потребами, психолого-педагогічні умови, соціальна адаптація, соціально-психологічна робота, інтеграція.

Лекція 4. Психологічні умови розвитку особистості у різних ситуаціях мікро- та макро-соціальної взаємодії (2 год.)

Соціалізація особистості та роль психологічного супроводу на різних вікових етапах. Діапазон та кількість ролей, здійснюваних людиною. Залежність від соціальних груп і видів діяльності, в які людина включена. Усвідомлюваний вибір. Моральна орієнтація людини. Поведінка та вчинки, пов'язані з поняттям "соціальна позиція". Психологічно зріла людина. Міжособистісні стосунки. Атитюди та диспозиції.

Основні поняття теми: соціалізація особистості, роль, соціальна група, вибір, усвідомлення, моральна орієнтація, соціальна позиція, зрілість, міжособистісні стосунки, атитюд, диспозиція.

ІV. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ

Практичне 1

Тема: Аналіз компонентів соціально-психологічного супроводу (2 год.)

1. Компоненти соціально-психологічного супроводу.
2. Психологічний супровід як система професійної діяльності психолога.
3. Психологічний супровід як мультидисциплінарний метод.
4. Психологічний супровід як позиція психолога по відношенню до суб'єктів взаємодії.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 2, 3, 4

Додаткова література: 6, 7

Практичне 2

Тема: Різновиди соціально-психологічного супроводу особистості та їх характеристика (2 год.)

1. Психолого-педагогічний супровід.
2. Медична реабілітація.
3. Психолого-педагогічна реабілітація.
4. Соціальна реабілітація.
5. Соціальна реабілітація.
6. Психологічна корекція.
7. Психологічна терапія.
8. Психологічна терапія.
9. Психологічна профілактика.
10. Психологічна підтримка.
11. Психологічна адаптація.
12. Термінологічний словник.

Основна література: 2, 4, 5

Додаткова література: 6, 7

Практичне 3

Тема: Психолого-педагогічні основи інклюзивного навчання людей з особливими потребами (2 год.)

1. Психодинамічний підхід до формування ідентичності дитини з особливими потребами.
2. Соціально-педагогічна діяльність з розвитку інтелектуальних здібностей у дітей з особливими потребами та інтеграція їх в освітнє середовище.
3. Забезпечення молоді з особливими потребами освітніми процесами на сучасному етапі.
4. Типи практичного утілення політики інтеграції та інклюзії.
5. Термінологічний словник.

Основна література: 1, 3, 5

Додаткова література: 6, 7

V. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів з модуля «Соціально-психологічний супровід особистості» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	4
2.	Відвідування семінарських занять	3
3.	Відповіді на практичних заняттях	30
5.	Модульні контрольні роботи (1)	25
	Загальна кількість балів	62
	Розрахунок коефіцієнту	$62:100=0,62$

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з

		можливістю повторного перекладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

VII. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА З МОДУЛЮ «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТОСТІ»

Основна література:

1. Журавель А.П. Психологічний супровід оперативно-службової діяльності особового складу підрозділів охорони державного кордону України 2006 года: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / А.П. Журавель; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
3. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України.– від 06.10.05 N2961-IV// Відомості Верховної Ради України. –2006. – N2-3. – С. 36
4. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору: [Електронний ресурс]// Режим доступу: URL:<http://osvita.ua/school/upbring/1334>.
5. Слюсарев Ю.В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01/ Ю.В. Слюсарев; Санкт-Петербург. гос. ун-т. –С.Пб., 1992. – 16 с.

Додаткова

6. Психология человека от рождения до смерти / Под ред. Реана А.А. – СПб., 2002. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006.
7. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2006.

VIII. Навчально-методична карта Модулю VIII. Соціально-психологічний супровід особистості

Разом: кредитів – 1, 30 год., із них 8 год. – лекції, 6 год. – семінарські заняття, 14 год. – самостійна робота, 2 год. – модульний контроль. Коефіцієнт: 0,62

Назва модуля	<i>Змістовний модуль 1. Соціально-психологічний супровід особистості</i>
Кількість балів за модуль	<i>62 бал</i>
Теми лекцій	<p>1. Соціально-психологічний супровід як системна інтегративна технологія соціально-психологічної допомоги особистості та як один із видів соціально-психологічного патронажу (1 бал).</p> <p>2. Підходи, види та характеристика соціально-психологічного супроводу особистості (1 бал).</p> <p>3. Соціально-психологічний супровід людей з особливими потребами (1 бал).</p> <p>4. Психологічні умови розвитку особистості у різних ситуаціях мікро- та макро-соціальної взаємодії (1 бал).</p>
Теми практичних занять	<p>1. Аналіз компонентів соціально-психологічного супроводу (2 год., 11 балів).</p> <p>2. Різновиди соціально-психологічного супроводу особистості та їх характеристика (2 год., 11 балів).</p> <p>3. Психолого-педагогічні основи інклюзивного навчання людей з особливими потребами (2 год., 11 балів).</p>
Види поточного контролю	МКР 1 - 25 балів

Система поточного і підсумкового контролю знань

Навчальні досягнення студентів з дисципліни «Психологія розвитку» оцінюються згідно вимогам європейської трансферно-накопичувальної системи організації навчання.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчального плану. Систему балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю.

Таблиця 5.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Модуль I. «Феномен розвитку у психологічній науці»	196
2.	Модуль II. «Період пренатального розвитку та новонародженості людини»	134
3.	Модуль III. «Дитинство»	196
5.	Модуль IV. «Підлітковий вік»	196
6.	Модуль V. «Юнацький вік»	134
7.	Модуль VI. «Дорослість»	196
8.	Модуль VII. «Психологія старості та людей похилого віку»	268
9.	Модуль VIII. «Соціально-психологічний супровід особистості»	62
10.	Загальна кількість балів	1382
11.	Розрахунок балів за коефіцієнтом	1382:60=23.03
12.	Іспит	40

У процесі оцінювання навчальних досягнень бакалаврів застосовуються такі методи:

- **методи усного контролю:** індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, екзамен.
- **методи письмового контролю:** модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, реферат, есе.
- **комп'ютерного контролю:** тестові програми.
- **методи самоконтролю:** уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Таблиця 5.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Рейтингова оцінка	Оцінка за 100-бальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок.
D	69-74 балів	Задовільно - посередній рівень

		знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого вивчення або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання.
F	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни.

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на семінарських, практичних заняттях, модульну контрольну роботу. Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля. Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на практичних заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VI. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ опорні конспекти лекцій;
- ✓ навчальні посібники;
- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;
- ✓ засоби підсумкового контролю (комп'ютерна програма тестування, комплект друкованих завдань для підсумкового контролю)

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ»

Питання у білетах розташовані наступним чином:

1. Питання (10 балів).

2. Питання (10 балів).

3. Питання (10 балів).

4. Психологічна задача (10 балів).

1. Проаналізуйте зміни предмету та структури психології розвитку в рамках останніх досягнень науки.

2. Диференціюйте поняття «вікова психологія» та «психологія розвитку».

3. Обґрунтуйте важливість знань психології розвитку для вчителя.

4. Охарактеризуйте специфіку використання експериментальних методів при дослідженні психіки школярів.

5. Розробіть план використання методів опитування для діагностики мотивів навчання учнів початкової та основної школи.

6. Проаналізуйте співвідношення понять «розвиток людини», «психічний розвиток», «соціалізація», «виховання», «формування особистості».

7. Доведіть, що саме внутрішні суперечності особистості є базовими для її психічного розвитку.

8. Якщо психологи мають справу з явищами затримки психічного розвитку дитини, чи не заперечує це його неперервність?

9. К.Г. Юнг писав про наявність у психіці кожної людини колективного несвідомого. Визначте, який фактор психічного розвитку воно відображає.

10. Проаналізуйте вплив мікро- та макросоціуму на психічний розвиток особистості, їх взаємозв'язок та специфіку.

11. Розкрийте вплив сучасних соціально-економічних умов розвитку суспільства на формування особистості дитини.

12. Продумайте, чи чітко прив'язані стадії становлення особистості до конкретних вікових періодів.

13. З'ясуйте співвідношення фізичної та психічної активності у процесі формування особистості.

14. Спробуйте продовжити періодизацію людської культури Гетчинсона, виходячи з сучасних соціально-економічних умов розвитку людства.

15. Визначте, як співвідносяться в психоаналітичній теорії біологічний та соціальний фактори психічного розвитку людини, активність і пасивність індивіда.

16. Порівняйте зміст поглядів З.Фрейда та Е.Еріксона на психічний розвиток людини.

17. З'ясуйте роль біологічного та соціального факторів психічного розвитку в контексті теорій соціального навічання.

18. Визначте, яку роль відіграє активність дитини в її психічному розвитку згідно теорій навічання.

19. Проаналізуйте, чи можна, згідно концепції Ж.Піаже, прискорити процес когнітивного розвитку дитини.

20. Доведіть актуальність поглядів Л.С. Виготського на психічний розвиток дитини для сьогодення.

21. Спираючись на ознаку неперервності психічного розвитку особистості, доведіть умовний характер вікової періодизації щодо конкретного індивіда.

22. Охарактеризуйте психологічні чинники пренатального розвитку дитини, які визначають її психічне здоров'я.

23. Окресліть наслідки впливу процесу народження дитини на її подальший психічний розвиток.

24. Опишіть прояви комплексу поживавлення дитини та його роль в психічному розвитку.

25. Охарактеризуйте соціальну ситуацію розвитку немовляти.
26. Розкрийте причини та вияви явища дитячої шпитальності.
27. Визначте засоби, які мають використовувати дорослі для розвитку емоцій та мовлення немовляти.
28. Розкрийте провідні потреби переддошкільників та їх вплив на розвиток психіки.
29. Охарактеризуйте механізми впливу значимих дорослих на формування новоутворень психіки переддошкільника.
30. Доведіть, що ранній вік є сенситивним для розвитку мовлення дитини.
31. З'ясуйте, чому ранній вік займає таке вагомe значення в процесі формування особистості в багатьох психологічних концепціях (психоаналіз, гуманістична теорія, теорія соціального навчіння тощо).
32. Проаналізуйте типові форми реагування дорослих на прояви емансипації дітей раннього віку та їх наслідки для психіки малюка.
33. Визначте роль провідної діяльності переддошкільників для їх розумового розвитку.
34. Охарактеризуйте фактори, які спричинюють відставання в психічному розвитку у дітей раннього віку.
35. Порівняйте специфіку спілкування дітей раннього та дошкільного віку з дорослими.
36. Охарактеризуйте систему взаємин дошкільника з ровесниками.
37. Розкрийте співвідношення впливу ігрової, навчальної та трудової діяльності на становлення особистості дитини дошкільного віку.
38. Визначте роль продуктивної діяльності (малювання, ліплення тощо) для інтелектуального розвитку дошкільника.
39. Опишіть можливі форми реагування дорослих на вияви пізнавального інтересу дошкільника і їх наслідки для розумового розвитку дитини.
40. Проаналізуйте думку К.Д. Ушинського, що саме дошкільне дитинство є початком інтимної історії людської душі – історії її почуттів.
41. З'ясуйте роль внутрішнього мовлення у плануванні і регуляції поведінки дошкільнят.
42. Охарактеризуйте компоненти психологічної готовності дитини до школи та способи їх діагностики.
43. Складіть пам'ятку для батьків щодо формування психологічної готовності дошкільняти до школи.
44. Розкрийте роль молодшого шкільного віку в процесі соціалізації особистості.
45. Охарактеризуйте взаємозв'язок шкільної зрілості дошкільняти та рівня адаптації першокласника до школи.
46. Доведіть, що учіння є провідною діяльністю для психічного розвитку молодших школярів.
47. Співвіднесіть роль батьків та вчителя у формуванні у дитини внутрішньої позиції школяра.
48. Розкрийте механізми становлення статусу учня початкової школи в класному колективі.
49. Охарактеризуйте гендерні відмінності дітей молодшого шкільного віку.
50. Проаналізуйте взаємозв'язок стилів батьківського виховання з результативністю навчання молодшого школяра та його самооцінкою.
51. Обґрунтуйте психологічну доречність використання вчителем тільки словесного оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу.
52. Проаналізуйте детермінанти виникнення негативних емоційних станів дітей молодшого шкільного віку.
53. Охарактеризуйте поведінкові відмінності молодших школярів різних типів темпераменту.
54. Розкрийте детермінанти формування характеру в молодшому шкільному віці.
55. Охарактеризуйте причини, вияви та способи профілактики агресивності молодших школярів.
56. Охарактеризуйте основні напрямки діяльності вчителя щодо розвитку здібностей молодших школярів.
57. Розкрийте специфіку взаємозв'язку роботи мислення та уяви учнів початкової школи.

58. Розкрийте основні напрямки профілактики та корекції неуважності молодших школярів.
59. Проаналізуйте сучасні соціально-психологічні умови становлення особистості підлітків.
60. Визначте, чи справді підлітки є «жертвами» власних гормонів. Відповідь аргументуйте.
61. Підтвердьте думку, що підлітковий вік є «лакмусом» успішності попереднього виховання дитини.
62. Охарактеризуйте типологію учнів основної школи щодо мотивації їх учіння.
63. Доведіть доречність використання вчителем проблемних методів навчання у роботі з учнями основної школи.
64. Проілюструйте вияви самоствердження в підлітків.
65. Доведіть, що підлітковий період є сенситивним для становлення вольової регуляції.
66. Охарактеризуйте фактори, що прискорюють і, навпаки, уповільнюють формування почуття дорослості в підлітків.
67. Охарактеризуйте шляхи гармонізації самооцінки підлітків.
68. Співвіднесіть роль ровесників та дорослих у процесі формування характеру учнів основної школи.
69. Охарактеризуйте можливі позитивні та негативні наслідки кризи 13-ти років на формування особистості підлітків.
70. Диференціюйте психологічні особливості представників ранньої юності та власне юності.
71. Наведіть приклади конкретного вияву юнацького максималізму.
72. Охарактеризуйте вияви індивідуального стилю інтелектуальної діяльності юнаків.
73. Проаналізуйте фактори, що впливають на самооцінку юнаків.
74. Порівняйте системи спілкування юнаків з батьками та педагогами.
75. Наведіть приклади проблем професійного самовизначення юнаків.
76. Розкрийте механізми формування психологічної зрілості особистості.
77. Проаналізуйте чинники, що визначають здатність людини раннього дорослого віку вирішувати критичні ситуації.
78. Сформулюйте умови для прогресивного розвитку інтелекту людини в ранній дорослості.
79. Визначте позитивні та негативні сторони офіційного та незареєстрованого («громадянського») шлюбу.
80. Охарактеризуйте засоби профілактики вторинної шлюбної адаптації.
81. Опишіть ті психологічні труднощі, з якими зіштовхуються батьки-одинаки.
82. Розкрийте роль професійної самооцінки у становленні фахівця.
83. Визначте особистісні якості, які потрібні для успішної побудови кар'єри суб'єктом праці.
84. Наведіть аргументи на користь та заперечення таких позначень середньої дорослості як «розквіт життя» чи «початок кінця».
85. Розкрийте шляхи самоактуалізації особистості в середньому дорослому віці.
86. Визначте засоби підтримання інтелектуального потенціалу в середній дорослості.
87. Охарактеризуйте оптимальний стиль взаємодії представників середньої дорослості з дітьми та внуками.
88. Порівняйте психологічні особливості жінок та чоловіків середнього дорослого віку.
89. Проаналізуйте позитивні та негативні аспекти впливу досвіду на пізнавальну діяльність людини середнього дорослого віку.
90. Опишіть засоби профілактики професійного «вигорання».
91. Розкрийте значення пізньої дорослості в онтогенезі особистості.
92. Розробіть шляхи подолання ейджизму щодо людей похилого віку.
93. Визначте, чи є погіршення інтелекту обов'язковим атрибутом старіння.
94. Проаналізуйте вплив на психіку людини похилого віку продовження нею професійної діяльності.
95. Розкрийте зміст основних індивідуально-психологічних особливостей людей похилого віку.

96. Опишіть відомі вам настанови українського суспільства щодо помирання та смерті людини, визначте ступінь їх гуманності.

97. Проаналізуйте правомірність думки про те, що помирання можна розглядати як стадію росту.

98. Охарактеризуйте сучасні шляхи гуманізації помирання людини та їх психологічні підтексти.

Психологічні задачі

1. Студентка педагогічного інституту під час проходження педагогічної практики в дитячому садку підійшла до Колі (хлопчику – 5 років) і сказала йому: «Почекай хвилинку, мені треба з тобою провести бесіду». Хлопчик зупинився і здивовано подивився на неї. Студентка почала з ним бесіду...

Які вимоги до використання методів психологічного дослідження не були враховані студенткою?

2. Розмова двох мам. Одна з них з тривогою говорить: «Я чула, що в 6 років у дитини з'являється інтерес до навчання. Деякі діти в 5 років вже читають. Я все чекаю, а у мого Олега ні інтересу, ні бажання вчитись не з'явилося, хоча йому скоро йти до школи».

Який фактор психічного розвитку дитини був проігнорований мамою?

3. Вихователька дитсадка виявила, що двоє дітей з її групи, Сашко і Євген, завжди гуляють і граються разом. Це її здивувало, бо в характерах хлопчиків вона не помітила нічого спільного. Вихователька вирішила з'ясувати, на чому базується дружба цих дітей.

Якими методами психологічного дослідження вона повинна скористатись?

4. Мама Наталки (дівчинці 6 років) говорить: «У моєї доньки є бажання мені допомагати. За яку б справу я не взялась, вона тут як тут. Але яка від неї допомога? Я відправляю її гуляти, без неї я швидко впораюсь по господарству».

Який фактор психічного розвитку Наталки ігнорує її мама?

5. «Я все дивуюсь, яким лінивим росте мій внук», – ділиться враженнями бабуся, – «його батьки обоє працюючі, старанні, все дбають для дому, для родини».

Наведіть можливі причини лінощів хлопчика, спираючись на знання факторів психічного розвитку.

6. Одна 4-річна французька дівчинка заснула летаргічним сном, який тривав подальші 18 років її життя. Весь цей час дівчина перебувала в лікарні, де її доглядали, штучно годували, тому коли вона прокинулася, то виглядала як розвинена доросла жінка.

Яким був рівень її психічного розвитку? Аргументуйте відповідь.

7. У США широкого розголосу набув випадок, коли один 20-річний юнак подав позов у суд на своїх батьків. Хлопець звинувачував своїх батьків у тому, що вони обмежили його можливості особистісної самореалізації.

Сформулюйте припущення на користь та проти вагу звинувачень хлопцем батьків.

8. В дитинстві роль Білла Клінтона, екс-президента США, вітчим якого був алкоголіком і бив свою дружину, зводилась до примирення конфліктуючих батьків. Діяльність Б.Клінтона на посту президента проходила під знаком примирення.

Визначте ті фактори психічного розвитку, які ілюструє даний приклад та механізми їх впливу на формування особистості.

9. У розмові психолога з мамою хлопчика Кості з'ясувався характер його виховання. За свідченням мами, Костя народився міцним і «горластим». Своім криком він дратував всю рідню. І мама, щоб хлопчик більше спав, міцніше сповивала його і затемняла кімнату. Розмов з немовлям не вела, вважаючи, що воно ще нічого не розуміє, та і часу не було – займалась веденням домашнього господарства. Кричати, на радість рідні, хлопчика відучили. Він став тихим, спокійним, годинами міг сидіти на одному місці, перебираючи іграшки. З півтора років Костя почав хворіти, став якимось нудним. Не бігав, так як мама його зразу зупиняла. До 3-ох років не говорив, а потім потроху розговорився.

Які фактори психічного розвитку фігурують у вихованні хлопчика? Спрогнозуйте перспективні наслідки означеного виховного стилю мами на особистісні якості Кості.

10. Мама Наталки (дівчинці 6 місяців) весь час – і вдома, і на прогулянці говорить, наспівує до дитини. Сусідка каже: «Що ти говориш, дитина все одно ж нічого не розуміє».

Проаналізуйте доречність дій мами для психічного розвитку доньки.

11. Обідньої пори тато, мама і маленька Ясочка (дівчинці 11 місяців) зібрались за столом. Дівчинка робить невдалі спроби самотужки поїсти каші. Хоча тарілка поряд, але донести ложку до ротика так важко, більшість каші залишається на обличчі, одязі дівчинки і на столі. Мама намагається відібрати ложку у Ясі, щоб погодувати дівчинку. Тато починає протестувати, мотивуючи важливістю формування самостійності доньки. Жінка ображено вказує на необхідність прибирання всієї кухні та прання одягу після такої «самостійності» дитини. Між батьками зав'язується словесна перепалка. Яся в цей час вимазує залишки каші на скатертину.

З'ясуйте доречність виховних впливів батьків на дитину. Визначте правильну форму реагування батьків на потребу дівчинки.

12. Оля тихо грається в своєму куточку. Вона одягає і роздягає ляльку вже 5 хвилин. А перед цим вона возила візочок назад і вперед кілька разів підряд.

Визначте вік та тип діяльності дівчинки.

13. Михайликові, якому 1 рік 3 місяці, ще тяжко дається вимова слів, і він часто вдається до жестів. Мати, зрозумівши, що хоче хлопчик, тут же виконує його бажання.

Як вплине така поведінка мами на розвиток мовлення хлопчика?

14. Андрій закинув м'ячик за шафу і безуспішно намагається його дістати. Мама пропонує йому подумати, як можна дістати м'яч. Андрій відповідає: «Не треба думати, діставати треба».

Який вид мислення дитини проявляється в даному епізоді, і для якого віку він характерний?

15. Тато з Настею (дівчинці – 2 роки і 7 місяців) вийшов на прогулянку. Зручно вмістившись на лавці, він відправляє дівчинку гуляти в пісочницю з іншими дітками. Настя злякано оглядає незнайомих хлопчиків і дівчаток, відмовляється та тулиться до батька. «Перестань вередувати, марш до пісочниці!» – голос тата набуває крижаних ноток. Дівчинка повертається у вказаному напрямку й із сльозами на очах прямує до інших дітей.

Які наслідки для психіки дитини матиме вплив тата? Визначте правильну форму реагування батька на поведінку дівчинки в даній ситуації.

16. Володя (2 роки 8 місяців) намагається сам одягнутися. Крекчучи, він натягує колготки. Нічого не виходить. Мама пропонує свою допомогу. «Я сам!» – протестує дитина. «Сиди спокійно, нічого у тебе не виходить» – каже мама. «Я хочу сам!» – знову стверджує хлопчик.

Визначте особливості психіки дитини раннього віку, які характеризує дана ситуація.

17. Тарасик, якому виповнилось 2,5 роки, зібрав на вулиці палички, тендітними пальчиками прилаштував їх одну до одної і побіг до тата, прагнучи показати тому свій виріб. «Тату – бібі», –

весело вигукує хлопчик, тягнучи батька до паличок. «Що це ти за сміття назбирав, викинь негайно, вже руки забруднив», – кидає репліку невдоволеним тоном чоловік.

Які наслідки для психічного розвитку дитини матиме реакція тата?

18. Сергійко вирує енергією. Ось, граючись біля мами на подвір'ї, він підбігає до сусідки Оленки, вихоплює у неї совочок і вдаряє ним по руці дівчинки. Її голосний плач приваблює увагу обох мам, що розмовляли. «От бешкетник», – каже мама Сергійка, поблажливо посміхаючись до нього. Розмова мам продовжується....

Проаналізуйте зміст поведінки хлопчика та мами щодо даної ситуації та спрогнозуйте психологічні наслідки. Визначте правильну форму реагування мами на поведінку хлопчика в даній ситуації.

19. Мама в 4-річному Віталіком зайшла до магазину. Увагу хлопчика привернула велика іграшкова машинка. Перші прохання дитини придбати іграшку мамі вдалося проігнорувати, пояснюючи відмову відсутністю грошей. Але наполегливі прохання хлопчика переросли в істеричний плач. Мама, пригнічена увагою сторонніх людей – відвідувачів магазину – до голосного плачу дитини, здалася. Миттєво змінивши сльози на переможну посмішку, Віталік разом з мамою подався купувати іграшку.

Сформулюйте причини та наслідки неадекватної поведінки хлопчика для становлення його особистості.

20. «Моїй Галі пішов лише п'ятий рік, а вона вже жорстокою росте у нас, – скаржиться батько. – Вдома вона тягає собаку за хвоста, мучить кішку. Уявіть собі, що Галя ні сльозинки не пролила, коли померла її бабуся, яку вона дуже любила, а вчора гірко плакала, коли довідалась, що мама викинула її стареньку ляльку».

Поясніть емоційні переживання дошкільниці.

21. «Дуже спокійна моя дитина», – ділиться враженнями мама хлопчика 5-ох років. – «Інші заважають дорослим, набридають своїми примхами, а мій син може годинами гратись однією іграшкою. Я піду в іншу кімнату надовго, вже всю роботу перероблю, а він все ще мене не кличе. Хоча коли прийду – радіє».

Проаналізуйте зміст та чинники поведінки хлопчика. Визначте правильну форму реагування матері на означені психічні прояви сина.

22. Вихователь в старшій групі дитячого садка організував змагання, хто швидше і краще побудує будиночок. Діти з радістю прийнялися за роботу. Михайлик із завданням не справився, але вихователь все-таки сказав йому: «Молодець!» і дав цукерку. Однак Михайло взяв цукерку без всякого задоволення і їсти її відмовився.

Яке психічне новоутворення дошкільного віку ілюструє дана ситуація?

23. Антон, досить комунікабельний та жвавий хлопчик п'яти років, обожає гратись з ровесниками. Але, на відміну від інших дітей, його час, відведений для ігор, досить обмежений. Серйозна та строга мама вважає, що багато бавитись – це зайве. Набагато корисніше зайняти дитину вивченням англійської мови, заняттям музикою та переглядом розвиваючих фільмів. Відтак, погратися з ровесниками для хлопчика стало рідкісним святом та винагородою за старання.

Проаналізуйте психологічну доречність виховної стратегії мами.

24. *Про який складовий компонент психологічної готовності до школи свідчить наведений нижче фрагмент бесіди з 6-річною дівчинкою Аллою:*

- Алло, тобі хочеться йти до школи?
- Дуже хочеться.
- Чому?
- Там вчитимуть читати, писати.

- А для чого треба вміти читати і писати?
- Вчитися треба, щоб все знати. Хочу стати ученицею, ходити до школи.

25. Мати шестирічної дівчинки говорить: «Я спокійна за свою Юлю. Вона вміє читати, писати, лічити навчилася до 100. Що ж іще треба для школи?»

Чи розділяєте ви впевненість матері? Обґрунтуйте свою думку.

26. Женя (6 років) ріс активним, допитливим хлопчиком. В дитячому садку він швидко засвоював зміст занять, любив читати, але був неухважним і непосидючим. В першому класі Женя на уроці часто відволікався та не слухав пояснення вчителя і відповіді товаришів, тому часто отримував зауваження, на що болісно реагував.

Які якості психологічної готовності до школи не сформовані у хлопчика для успішного навчання?

27. Сергій (хлопчику 7 років) вчиться в першому класі. Він повідомляє мамі: «Олег тепер у нас не головний». «А коли він був головним?» – здивувалась мама. «В дитсадку. Він вміє добре бігати і стрибати. А тепер головне, як ти вчишся».

Дайте психологічне обґрунтування зміні оціночних критеріїв дітей.

28. Учні 1-го класу зосереджено виконують письмове завдання. Раптом за вікном лунає вибух петарди. Робота перервана, дехто з дітей навіть встає і підходить до вікна.

Які особливості уваги молодших школярів виявляються в даній ситуації?

29. Коли ученицю 2-го класу Марину запитали, чи є у неї подруги, вона відповіла: «Ні, вони всі живуть далеко, у бабусі в селі». – «А в класі є хороші дівчатка, котрих ти любиш?» – «Аякже, – сказала дівчинка, – у нас є відмінниці».

Визначте критерії симпатії дівчинки до однокласниць.

30. Після успішного закінчення сином Вітею початкової школи мама перевела його на навчання до престижної школи з ускладненою програмою, бажаючи дати йому хорошу освіту. Однак очікування матері не виправдались – хлопчик почав приносити зі школи низькі оцінки. Мама стала звинувачувати сина в небажанні добре навчатись.

Чи правомірні звинувачення мами хлопчика? Визначте ймовірні психологічні причини зниження успішності Віти.

31. Батьки шестикласниці Марії зіштовхнулись з категоричною відмовою дівчинки ходити до школи. В початковій школі ця учениця стараним, успішним навчанням та поблажливим ставленням до однокласників заслужила їх авторитет. В п'ятому класі з'явився новий учень – Олег, якого підлітки сприйняли з радістю. Хлопець гарно навчався, захоплювався спортом, до того ж був дружелюбним та веселим. В шостому класі навколо Олега утворилась згуртована компанія хлопців, підлітки почали насміхатись над Марією, її повчальною манерою спілкуватись – авторитет дівчини в класі послабився. Спочатку Марія намагалась відновити його погонею за високими бальними оцінками, що викликало її тривожність, нервозність, далі дівчина спробувала нову форму самоствердження серед однокласників – фізичну силу, агресивність, різкість, що остаточно відвернуло від неї підлітків.

Визначте, яке явище підліткової психології фігурує в описі, та які якості і вчинки дівчинки його спричинили.

32. Учень 7-го класу приніс до вчителя записку, пояснюючу його попередню відсутність на уроках. «Ти справді хворів?» – запитує вчителька. – Хлопець мовчить. «А це справді мама писала?» – хлопець знову мовчить. «Тоді хто ж це писав?» – продовжує запитувати вчитель. «Ніхто!» – різко відповідає школяр.

Визначте, які особливості особистості підлітка ілюструє дана ситуація та можливі причини поведінки хлопчика.

33. «Мамо, мені подобається один хлопець з паралельного класу, – заходячи на кухню, збентеженим голосом промовляє семикласниця Оксана, – але він не звертає на мене уваги. Що ж мені робити?». «Які ще хлопці, ти ще мала, щоб про них думати, – невдоволено бурчить мати дівчинки, енергійними рухами розкачуючи тісто, – тобі треба алгебру підтягнути. Ось що справді важливо».

Проаналізуйте зміст психологічних переживань Оксани та адекватність реагування її матері.

34. Шістнадцятирічна Таня скаржиться подрузі: «Батьки мене не розуміють! Кажуть, що люблять, але хіба так люблять? Завжди підозри, запитання – з ким була, де була; мої речі потайки оглядають. І постійно сварять. І це все через любов, так?».

Встановіть причини нездорових взаємин дівчини з батьками та їх наслідки для психіки Тані.

35. Першокурсниця Олена ділиться враженнями з подругою: «Якось мені важко навчатись в університеті. В школі було легше. До зростання навчального навантаження я вже звикла, навіть відвідування бібліотеки не викликає відрази. Однак викладачі мене не вирізняють як особистість, для них я рядова дівчина з потоку. Одногрупники якісь недружні, кожен в світі своїх інтересів та подій».

Визначте причини труднощів адаптації Олени до навчання в університеті.

36. Спираючись на висловлювання батька про сина, сформулюйте причини його ставлення до юнака та визначте наслідки цього ставлення на становлення особистості хлопця: «Мені страшно визнавати, але мій син мене розчарував. Він зовсім на мене не схожий. В школі я любив футбол, займався спортом, а йому подобаються музика і книги. Волосся в нього довге, в лівому вусі – сережка, він виглядає, як дівка. Я хотів би ним гордитись, але я його соромлюсь».

37. Молоде подружжя одружилось через пристрасне кохання. Через півроку вже говорять про розлучення. Причина? «Неконтактність». «Вона завжди влаштовує скандал через дрібниці. Ніколи ні в чому не поступиться», – скаржиться чоловік. «Він все робить невчасно, зі мною не рахується. Про що не попросиш, все завтра, завтра...» – висуває контраргумент дружина.

Які особистісні якості подружжя є причиною розгортання негативних взаємин між ними?

38. *Визначте ймовірні причини поведінки чоловіка Ольги, виходячи з її розповіді:* «Коли ми тільки почали зустрічатися з моїм майбутнім чоловіком, я іноді бувала в нього вдома. Там завжди панував порядок. Чоловік все робив сам. Але після нашого одруження він ніколи за собою не прибирає. Я не хочу ходити за ним і доглядати, як за маленьким».

39. До молодят у гості навідалися батьки чоловіка. Свекруха зробила зауваження невістці щодо неправильного прасування білизни. Молода жінка почала заперечувати, мотивуючи, що їй так зручніше. Її чоловік зауважив до свого батька: «Нехай жінки самі розберуться».

Проаналізуйте специфіку спілкування представників різного віку в рамках родинних взаємин та її наслідки для кожного.

40. Анна (сімейний стаж – 4 роки) розповідає психологу: «Коли ми з майбутнім чоловіком познайомились, то часто і довго розмовляли. А зараз ми майже не говоримо один з одним. Просто не стало про що говорити. У мене таке почуття, наче я вмираю в пустелі від спраги. І справа не тільки в чоловікові, мені самій нема чого йому сказати. Може, кохання покинуло нас?»

Прокоментуйте ситуацію Анни з точки зору динаміки подружніх взаємин.

41. Під час перепису населення України було зафіксовано, що одруженими себе вважає в півтора рази більше жінок, ніж чоловіків. Соціологи пояснили цей факт різною оцінкою свого статусу жінками та чоловіками, що перебувають у незареєстрованому шлюбі, останні вважають себе холостяками, тоді як жінки – одруженими.

Визначте психологічне підґрунтя відмінностей чоловіків та жінок щодо оцінки свого статусу в «громадянському» шлюбі.

42. Доволі розповсюдженою є ситуація в житті молоді сім'ї, коли в розпал сварки один з подружжя, який вважає себе несправедливо скривдженим, «йде до мами». Батьки починають активно втручатися в суперечки молодят, жаліти сина, співчувати дочці.

Які психологічні наслідки матиме така поведінка молодих людей та їх батьків для подружніх взаємин? Визначте правильну стратегію реагування батьків на сварки молодят.

43. На консультації у психолога сорокарічний чоловік з болем у голосі говорить: «Я відчуваю якийсь вакуум у житті. Спочатку професія мені подобалась, намічалися перспективи кар'єрного просування. Далі непорозуміння з дружиною змусили мене ще більше заглибитись у роботу, яку сприймав як віддушину. Здавалось, начальство цінувало мої старання, я періодично отримував премії. Однак, коли з'явилась чергова вакансія на підвищення, вибрали не мене. Охопила хвиля розчарування, відчаю, далі байдужість».

Яке психологічне явище відображає розповідь чоловіка? З'ясуйте причини переживання ним цього явища.

44. *Визначте причини непродуктивної самореалізації жінки та ймовірні способи покращення її психологічного стану:* «Я ніколи нічого не могла робити для себе. Все тільки для сім'ї, з ранку до вечора я тільки працювала. Ніколи не було часу навіть хоча б книгу почитати, частіше я була дуже стомленою. Тепер вже надто пізно. Діти вже залишили дім, чоловік з головою занурився в свою кар'єру, а я залишилась ні з чим».

45. *Опис якого психологічного явища середнього дорослого віку подано у монолозі чоловіка:* «Я побудував своє підприємство на гроші, взяті в кредит. Я вперто пропрацював дванадцять років, щоб виплатити борг. Весь цей час я думав, що, як тільки виплачу кредит, почнеться справжнє життя, тоді я стану самостійною людиною і відправлюсь у велику подорож. На минулому тижні я заклав свій борг, однак мені не до канікул – я перебуваю в депресії. Я повинен ще двадцять років сидіти за одним і тим же письмовим столом, займатися однаковими проблемами, а чарівність самостійності зникла...»

46. «Мій чоловік став якимось сентиментальним. – ділиться враженнями п'ятдесятирічна жінка. – На день народження подарував мені букет троянд, чого вже років з двадцять не робив. Сьогодні вже двічі запитував, чи приїде на вихідні донька з внуком. І що найдивніше – дивиться зі мною ввечері серіал».

Визначте зміст та ймовірну мотивацію психологічних змін чоловіка, які описує дружина.

47. Одна жінка, що півроку тому вийшла на пенсію, ділиться враженнями: «Я раніше як оглушена була, всієї краси природи не помічала, але ж кожний листочок, кожна квіточка життю радіє. Як добре, що тепер я стала це помічати».

Поясніть причини зміни сприймання дійсності жінкою.

48. Грандма Мозес майже у вісімдесят років відчула прагнення зайнятись живописом і втілила його в життя. Жінка мала великий успіх у публіки своїми виставками й ілюстраціями в журналах.

Визначте, які потреби активізувались у жінки, та які наслідки для її психіки це мало.

